

Vensters op verbinding

De maatschappelijke betekenis
van openbare bibliotheken

RONALD VAN STEDEN | DAVID OLDENHOF

Vensters op verbinding

De maatschappelijke betekenis
van openbare bibliotheken

RONALD VAN STEDEN | DAVID OLDENHOF

Inleiding

In de afgelopen jaren hebben openbare bibliotheken een opmerkelijke transitie doorgemaakt. Waar het in filialen ooit draaide om het collectiebeheer van boeken en stille studiezalen, zijn deze nu steeds vaker sociale ankerpunten in de wijk. Vanaf 2026 heeft iedere gemeente een wettelijke zorgplicht voor het openhouden van een lokale vestiging die minimaal vijftien uur per week toegankelijk is en professioneel wordt aangestuurd.

Tallose betaalde en vrijwillige bibliotheekmedewerkers investeren enthousiast in bruisende ontmoetingsplaatsen waar letterlijk iedereen van harte welkom is. Behalve dat betalende bezoekers met een pas bij de bibliotheek langs kunnen komen voor de uitleen van boeken, is het mogelijk om gratis de krant te lezen, huiswerk te maken en te ontspannen.

Met vragen over belastingaangifte, gemeentelijke regelingen en digitale overheidszaken kunnen mensen er terecht bij een Informatiepunt Digitale Overheid. Daarnaast bieden bibliotheken tallose sociale, creatieve en inhoudelijke activiteiten aan, waardoor mensen elkaar tegenkomen, in gesprek gaan en iets samen leren of maken zonder dat er echt iets moet. Dat is waardevol in een tijd waarin nuttigheidsdenken de boventoon voert en er serieuze zorgen leven over polarisatie tussen bevolkingsgroepen.

Vooralsnog is de huidige transformatie van bibliotheken weinig gedocumenteerd en inzichtelijk gemaakt voor een breed publiek.

Het eerste doel van dit magazine is dan ook om een aantal maatschappelijke activiteiten bij bibliotheken te beschrijven. Welke zijn dat en wat zijn de drijfveren van de initiatiefnemers? Bibliotheken zelf duiden hun maatschappelijke functie in termen van 'actief burgerschap': meedoen aan de samenleving. Wat betekent dit abstracte begrip in de praktijk? Ons tweede doel is om te laten zien hoe meedoen er binnen de bibliotheek uit ziet en met welk doel mensen meedoen.

Tot slot spraken we voor dit magazine met drie verschillende denkers, die elk vanuit hun eigen perspectief duiding geven aan de huidige en toekomstige rol van bibliotheken. Hiermee komen we tot ons derde doel: het aanjagen van gesprekken over de maatschappelijke betekenis van bibliotheken.

Ronald van Steden
Socires

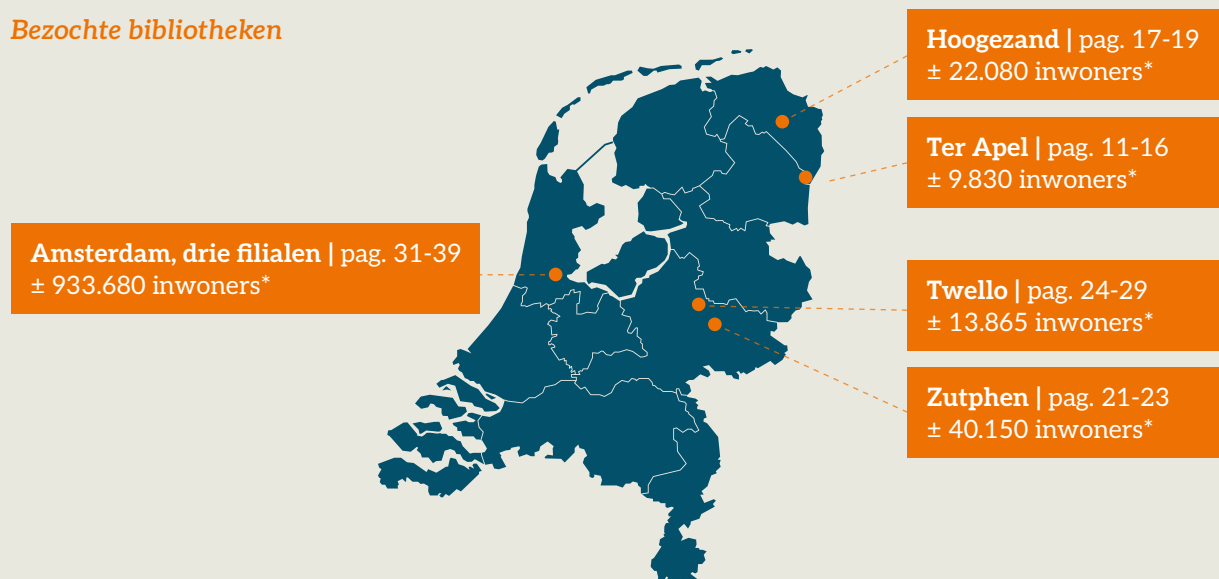
David Oldenhof
Socires

Leeswijzer en verantwoording

In het eerste deel vindt u negen sfeerbeschrijvingen van maatschappelijke activiteiten in openbare bibliotheken die we in het eerste half jaar van 2025 hebben bijgewoond in Ter Apel, Hoogezand, Zutphen, Twello en Amsterdam. Hiermee willen we een dwarsdoorsnede bieden van activiteiten in kleinere gemeenten, middelgrote gemeenten en een stad, in verschillende delen van Nederland. Na iedere sfeerbeschrijving volgt een gesprek met de initiatiefnemer. Het tweede deel bevat reflecties van drie denkers die de huidige ontwikkelingen bij de bibliotheek duiden.

We sluiten dit magazine af met een terugblik op onze bevindingen. Daarin hebben we ook inzichten verwerkt die we hebben opgedaan tijdens een vooronderzoek dat bestond uit het verzamelen van documenten en uit zestien (groeps)interviews met de Branchevereniging voor Openbare Bibliotheken, Provinciale Ondersteuningsinstellingen, de Koninklijke Bibliotheek, medewerkers en directeurs van bibliotheken en wetenschappelijk experts.

Bezochte bibliotheken

*Bron: Wikipedia

Over Socires

Socires is een onafhankelijk centrum voor samenlevingsvraagstukken, gevestigd in Den Haag. Wij houden ons in diverse programma's bezig met de vraag hoe instituties, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties een vitale samenleving kunnen helpen maken, met het oog op grote actuele veranderingen in politiek, economie, cultuur en ecologie. We doen (wetenschappelijk) onderzoek en maken sociaal-maatschappelijke analyses. Ook organiseren wij publieksbijeenkomsten en verzorgen we publicaties, artikelen en andere media. Daarnaast ontwikkelen we dialoog- en samenwerkingsvormen waarin meerdere actoren de bereidheid en de capaciteit ontwikkelen om samen verantwoordelijkheid te nemen voor het versterken van de samenleving. We hebben bij onze werkzaamheden oog voor een zo breed mogelijk veld aan maatschappelijke gesprekspartners.

Inhoud

Deel 1: De bibliotheken	9
De bibliotheken van Ter Apel en Hoogezand	10
Totaal Getikt, Ter Apel	11
Aan het woord: René Eijsink en Agnes Brink	12
Studiekring 50plus, Ter Apel	14
Aan het woord: Annie Rugge-Breukelaar	15
Libellen knutselen, Hoogezand	17
Aan het woord: Marieke Druiven	18
De bibliotheken van Zutphen en Twello	20
Kritische donderdag, Zutphen	21
Aan het woord: Norya Figueiredo	22
De toekomst van Internet, Twello	24
Aan het woord: Jochem Bootsma	25
Meet-in 11, Twello	27
Aan het woord: Piet Ruijsbroek	28
De bibliotheek van Amsterdam, drie filialen	30
Poeziëworkshop, OBA Centrum	31
Aan het woord: Ineke Holzhaus	32
Polarisatie en grenzen, OBA Next Lab	34
Aan het woord: Tanja den Broeder	35
Luistergroep, OBA Noord	37
Aan het woord: Jeanette de Waard	38
Deel 2: Reflecties	41
Interview: prof. Wijnand Mijnhardt	42
Interview: dr. Thijs Lijster	45
Interview: drs. Welmoed Vlieger	48
Tot besluit	51
Colofon	54

DEEL 1

De bibliotheken

De bibliotheken van
Ter Apel en
Hoogezand

De humor van het tikken op een typemachine

Creatief schrijven in de bibliotheek van Ter Apel

In een zijbeuk van de bibliotheek in Ter Apel staan aan een lange tafel zestien ouderwetse typemachines in allerlei kleuren opgesteld. Twee mannen en zeven vrouwen zijn gekomen om hier vanavond op te gaan werken. Een groot deel van de voornamelijk uit senioren bestaande groep blijkt elkaar te kennen van eerdere schrijfavonden waar op de laptop of met de pen werd geschreven. Vandaag gaan zij op een ouderwetse schrijfmachine aan de slag. 'Je weet niet wat er gaat gebeuren met zo'n gekke typemachine voor je neus', vertelt een deelnemer enthousiast.

Woordbingo

Afwisselend in het Gronings en het Nederlands krijgen we instructies. Ter voorbereiding doen we woordbingo. Er staan al twintig woorden op een flip-over: boekenkast, schaduw, droom, gelukkig, enzovoort. De groep mag met nog twintig woorden aanvullen: 'inkt, luchtballon, horizon, snert, hittegolf, fröbelen...!' Uit die veertig woorden wordt met een bingoballetje bepaald welke woorden we moeten verwerken in ons verhaal of gedicht. Schrijven blijkt ploeteren. Zo'n ouderwetse machine vergt een stevige aanslag en foutjes blijven ongenadig zichtbaar.

De groep zit serieus gebogen over Triumphs, Remingtons en Brothers, inmiddels in vergetelheid geraakte merken. Het getik creëert een vrolijke en creatieve omgeving die aanstekelijk werkt om te schrijven. Af en toe klinkt een klein advies, maar van een writers block lijkt nergens sprake. Gelukkig is er ook tijd voor ontspanning en het uitwisselen van ervaringen. In de pauze wordt er appeltaart met slagroom geserveerd. 'Gewoon, omdat jullie er zijn!', zegt de bibliotheekmedewerkster.

Vrolijke verhalen

Na de pauze is er tijd om het proza of de poëzie voor te dragen. Voor wie dat leuk vindt tenminste. De humor van het tikken op een ouderwetse machine blijkt vrolijke verhalen te hebben opgeleverd: 'Het verhaal van het verdrietige kroketje', of 'Zomaar een verhaaltje over onze gezelligheid'. Er wordt uitbundig gelachen. Een deelnemer neemt vanavond het voldane gevoel mee dat ze iets heeft gemaakt: 'Ik zit thuis een beetje met een blokkade, nu kwam er weer iets op gang'. Ze verhuisde kort geleden naar Ter Apel en door de bibliotheek leerde ze mensen kennen. Na afloop van de schrijfavond krijgt iedereen huiswerk mee voor de volgende keer. 'Als de bibliotheek ooit verdwijnt, beginnen we er zelf eentje', roept een vrouw bij het weggaan uit.

AAN HET WOORD René Eijsink en Agnes Brink, initiatiefnemers van Totaal Getikt

‘Van schrijven op een ouderwetse typemachine gaan mensen aan’

‘Ik ben René, 62 en journalist. In de tijd dat ik begon op de opleiding voor journalistiek, liep iedereen met een typemachine onder z’n arm. Dat ritmische getik dat je van elkaar hoorde, de volle concentratie die het vroeg, had iets magisch. Toen de computer zijn intrede deed, verkocht ik mijn oude machine. Daar kreeg ik later spijt van. Zes jaar geleden organiseerde ik een schrijfevenement en voor die gelegenheid kocht ik een aantal vintage typemachines. Dat was het begin van Totaal Getikt.’

‘Mijn naam is Agnes, 60 jaar en van beroep communicatieadviseur. Samen met René vorm ik het duo Totaal Getikt. Ik vind het geweldig om te zien hoe mensen op zo’n ouderwetse machine aan het schrijven gaan. Wat ooit begon als een passieproject, is voor ons een uit de hand gelopen hobby geworden. We reizen inmiddels samen het hele land door en komen in bibliotheken, op scholen, boekenbeurzen, creatieve festivals en zelfs op foodtruck-festivals. We zijn in de

bibliotheekwereld gerold toen iemand ons ontdekte op een festival. Nu doen we een tour met onze typemachines langs acht Groningse bibliotheken. Al onze activiteiten gaan over taal, tekst en verbinding. Bibliotheken zijn goede locaties voor wat wij doen, vanwege de rust en de inspiratie van al die boeken die er al liggen.’

Groepsritme

‘Wat wij mensen bieden, is simpel en krachtig: een vel papier, een ouderwetse typemachine en de ruimte om te schrijven. Tijdens onze workshops gebruiken we vaak werkvormen die mensen op weg helpen, zoals in Ter Apel de woordbingo. Wat daar gebeurt, is elke keer weer bijzonder. Schrijven op een typemachine is iets totaal anders dan typen achter een laptop. Je gaat er echt van ‘aan’. Het dwingt mensen tot focus. Zij horen het tikken van anderen, schrijven niet alleen, maar zitten samen in een creatief proces. Als er een groep van twintig mensen tegelijk zit te tikken, ontstaat er energie, een soort

‘Op een typemachine moet je zelf aan de slag. Geen techniek neemt het van je over’

groepsritme. Dat mechanische getik is een hypnotiserend geluid waar je onderdeel van wordt. Het is alsof je in een muziekstuk zit. Wat een typemachines extra fijn maakt is dat er geen afleiding is. Geen meldingen, geen laatste nieuws, geen autocorrectie, zoals op de laptop. Je maakt geheid fouten, maar juist dat maakt het schrijfproces menselijk.

Tegenbeweging

Wat wij doen voelt ook als een tegenbeweging tegen AI, zoals ChatGPT. Chatbots schrijven steeds vaker onze teksten. AI is wellicht handig, maar wat blijft er over van je eigenheid als je alleen nog maar kant-en-klare zinnen krijgt voorgeschoteld? Het is belangrijk dat mensen in verbinding blijven met hun eigen creativiteit. Je eigen persoonlijkheid in teksten kunnen leggen maakt je trots. Iets zelf schrijven geeft een geluksgevoel. Daarom willen wij laten voelen hoe het is om met je eigen handen en hoofd een tekst te maken. Op een typemachine moet je zelf aan de slag. Geen techniek neemt het van je over. Het schrijfproces is heel puur, en daardoor erg bevredigend. We horen vaak mensen zeggen: ‘Ik wist niet dat dit in mij zat!’

Het sociale aspect van samen schrijven is heel bijzonder. Mensen lezen elkaar hun teksten voor, praten erover, lachen en delen iets persoonlijks. Het tikken wordt zo een kapstok voor lief en leed. Alleen al naast elkaar schrijven, geeft het gevoel dat je niet alleen bent. Zelfs jongeren gaan er helemaal in op. Ouders staan dan verbaasd: ‘Normaal moet ik hem van YouTube losscheuren, nu zit hij al drie kwartier op een typemachine te tikken!’

Vergeten schrijfcultuur

We horen vaak van mensen dat ze nog hun oude typemachines op zolder hebben staan. Die machines vormen een vergeten schrijfcultuur. Het zou prachtig zijn als bibliotheken een aantal typemachines neerzetten. Laat bezoekers erop typen. Laat ze hun teksten ophangen aan een waslijntje, zodat ze elkaars werk kunnen lezen. Dat klinkt misschien ouderwets, maar raakt aan iets essentieels in ons leven: het besef dat digitale techniek niet alles van ons hoeft over te nemen, dat het fysiek schrijven ertoe doet. Typemachines brengen iets bij mensen naar boven, dat merken we. Erop schrijven levert waardevolle verhalen op, die helemaal van mensen zelf zijn. Met tikfouten en al.’

Positief nieuws delen en digitaal actief blijven

Senioren in gesprek over de actualiteit bij Studiekring 50plus in Ter Apel

We nemen plaats bij Studiekring 50plus van de bibliotheek in Ter Apel. Met een voorzittershamer opent de gespreksleider de bijeenkomst. Het gezelschap bestaat uit negen vrouwen en twee mannen. De meesten zijn 70-plussers, die elkaar goed kennen. Bij de opening vraagt de gespreksleider iedereen om 'positief nieuws' met elkaar te delen, als tegenwicht tegen al het gesomber en geklaag. De deelnemers komen met uiteenlopende mediaberichten: 'De Groninger boer en schrijver Marten Douwes Teenstra (1795-1864) verzette zich in de negentiende eeuw al tegen de slavernij', 'Positieve psychologie draagt eraan bij dat zelfs verstokte pessimisten in optimisten kunnen veranderen' en 'Mensen met een klein inkomen krijgen straks een gratis bibliotheeklidmaatschap'.

Mentale training

De sfeer is gemoedelijk, er wordt veel gelachen. 'Je wordt hier nieuwsgieriger en positiever van', zegt een oudere dame. 'Voor mij is het mentale training om je op de positieve dingen te focussen, en het levert nog leuke gespreksstof op ook.' Na dit rondje goed nieuws komt een bibliotheek-medewerkster met een rinkelende wagen koffie, thee en koekjes langs.

Het thema dat vandaag zal worden uitgediept, is het op latere leeftijd digitaal actief blijven. Een van de aanwezige vrouwen telt allerlei zegeningen van digitale technologie, waaronder makkelijk in contact zijn met anderen en informatie opzoeken: 'Je blijft er langer zelfstandig door.' Anderen zijn laaiend enthousiast over podcasts, ChatGPT, taalless-apps en FaceTime. 'Hoe vind ik die podcasts?', vraagt een vrouw. Ze krijgt direct van verschillende kanten tips. Maar niet alles is positief. Een andere vrouw vertelt over haar ervaring met een verdacht berichtje op haar smartphone. Zij vertrouwde het niet en heeft niet op de link geklikt, maar heeft er een onprettig gevoel aan over gehouden. Anderen vallen haar met soortgelijke ervaringen bij.

Digitale revolutie

De groep senioren verbaast zich erover dat jongere generaties tegenwoordig met hun smartphone leven. Iemand wijst erop dat we, na de industriële revolutie, nu in een digitale revolutie leven. Dat is leuk en interessant, maar maakt sommige mensen ook onzeker. Toch vinden de meesten dat je niet moet afhaken bij de nieuwe, digitale tijd: 'We rijden tegenwoordig ook niet meer met paard en wagen'. Dan haalt een 80-plusser haar tablet tevoorschijn om de anderen te laten zien hoe ze deze ochtend zelf met ChatGPT heeft voorbereid. 'Ik haak niet af! Door nieuwe technologie kan ik telkens nieuwe dingen ontdekken!'

AAN HET WOORD Annie Rugge-Breukelaar, contactpersoon van de Studiekring 50plus

‘Bij onze studiek- kring is iedereen welkom’

‘Ik ben Annie Rugge-Breukelaar, in 1954 geboren in de Achterhoek. Sinds ik op mijn vierde naar Ter Apel ben verhuisd, woon ik hier. Daarom voel ik me op en top Groningse. Mijn man en ik hebben een woonboerderij met allerlei dieren. Vroeger heb ik gewerkt als directiesecretaresse. Toen onze kinderen werden geboren ben ik gestopt, om vervolgens in deeltijd als ambtelijk secretaris bij een ondernemingsraad aan de slag te gaan. Inmiddels ben ik gepensioneerd en zijn de kinderen de deur uit. Nog steeds ben ik druk met onze dieren. Ook wil ik mijn geest actief houden, nieuwe dingen leren. Daarom is het leuk om aan de Studiekring 50plus mee te doen.

Toen ik jong was, leende ik boeken in de bibliotheek en nog steeds loop ik vaak na het boodschappen doen even langs om te kijken of er iets interessante voor mij bij zit. In mijn herinnering was de bibliotheek vroeger stil en streng. Inmiddels is de maatschappelijke functie van de bieb enorm veranderd: kijk maar naar wat er nu allemaal aan cursussen, lezingen en groepen wordt georganiseerd! Ik merk wel dat daar helaas niet altijd even veel bezoekers op afkomen. Dit

komt misschien omdat het dorp vergrijsd. En een deel van de bevolking vindt het, denk ik, ook best spannend om naar de bibliotheek te komen.

Beetje afwijkend

Het idee achter de Studiekring 50plus komt oorspronkelijk uit Denemarken. In Nederland zijn de studiekringen verenigd in een landelijk platform met een eigen website. Onze kring in Ter Apel is door de bibliotheek geïnitieerd en bij de oprichting door het landelijk platform begeleidt. De bijeenkomsten beginnen volgens het officiële format van de Studiekring 50plus met een rondje nieuws, maar het stond ons tegen dat het dan meestal over nare berichten in de krant gaat. Daarom starten wij nu met een rondje positief nieuws. De officiële werkwijze is ook dat een deelnemer of iemand van buiten een presentatie geeft. Maar wij bepalen liever van tevoren samen een onderwerp en organiseren daar een gespreksronde over. Dan kan eenieder zich van tevoren in het thema verdiepen en heeft zo zijn of haar eigen inbreng. Dit zorgt ervoor dat alle deelnemers betrokken zijn bij het onderwerp en we een trouwe opkomst hebben.

De studiekring in Ter Apel wijkt dus een beetje af van het oorspronkelijke stramien. Onze manier van werken is erop gericht om alle deelnemers mee te laten doen, op allerlei niveaus en ieder op zijn of haar eigen manier.

Respect en enthousiasme

Je moet het woord 'studie' in studiekring trouwens niet al te letterlijk nemen: het doel van onze kring is vooral om elkaar te ontmoeten, nieuwsgierig te zijn, informatie te vergaren en je hoofd jong te houden. Ik vind het onderlinge respect en het enthousiasme van de deelnemers erg fijn. We staan als leden allemaal anders in het leven en toch gaan we heel prettig en open met elkaar om. Buiten de studiekring is het niet zo dat we samen gaan barbecueën of zo, maar als we bijeenkomen is het altijd goed. In de zomer, toen het erg warm was, hebben we de studiekring een keer bij ons thuis onder de notenboom gehouden.

De bibliotheek is een fijne plek om als studiekring bijeen te komen. Ik blijf het bijzonder vinden dat er zoveel verschillende mensen naar onze bijeenkomsten komen. De kring zorgt voor contact tussen mensen die elkaar anders niet zouden tegenkomen. We hebben dan ook geen strenge regels: iedereen is welkom. Onze enige regel is dat je interesse in de wereld en in anderen moet hebben.

We zijn nu met ongeveer veertien deelnemers. Dit is qua grootte momenteel een prima groep. Meestal hebben we een vaste voorzitter en een notulist. Bij afwezigheid rouleren de werkzaamheden onder de leden. Wat ik de deelnemers aan onze studiekring wil meegeven? Ik wens hen toe dat ze door de groep een brede blik blijven behouden, positief blijven denken, blijven meedoen en zich positief blijven opstellen naar elkaar toe. Voor mij is dat belangrijk met al die polarisatie in de samenleving.'

'De kring zorgt voor contact tussen mensen die elkaar anders niet zouden tegenkomen'

Met afval iets moois maken

Libellen knutselen met kinderen in het Huis van Cultuur en Beleid in Hoogezand

Met een stukje Groninger koek en een kop thee zitten we aan tafel met een groepje van ongeveer vijftien kinderen in de leeftijd van drie tot en met acht jaar. We bevinden ons in Hoogezand, in het Huis van Cultuur en Beleid, een combinatie van gemeentehuis, archief, bibliotheek, muziekschool en theater. Een hoekje van de bieb is versierd met slingers, om aan te geven dat daar een knutselactiviteit plaatsvindt. De tafels van spaanplaat en metaal stralen uit dat dit een creatieve maakplaats is.

Natuurlijk duurzaam

Het thema van de activiteit is libellen knutselen met afval: kartonnen dozen, hout, plastic, bolletjes wol, vilt en ander materiaal. Een deel van de aanwezige ouders doet enthousiast mee, een aantal verdwijnt voor een moment rust in de bibliotheek. Deze creatieve workshop maakt deel uit van de campagne 'Bieb: natuurlijk duurzaam!'. De bibliotheek doet veel met dit thema; naast de groene inrichting is er tussen de boeken een zadenbibliotheek te vinden en hebben medewerkers een hoekje voor kledingruil ingericht.

Aan een simpel voorbeeld van een libelle hebben de jonge deelnemers genoeg om hun fantasie te prikkelen. Sommige kinderen kijken even de kat uit de boom, maar op een gegeven moment is iedereen aan het knutselen. Onder vrolijk gekwebbel zijn de kinderen druk in de weer met materialen, scharen, stiften en lijm. De een doet dat heel secuur, terwijl een ander losgaat met alle

kleurenstiften die er te vinden zijn. Inspiratie biedt het materiaal genoeg: bierdopjes worden ogen, een eierdoos verandert in een sombrero.

Creatieve vaardigheden

Behalve dat dit leuk is om te doen, leren kinderen door te knutselen hun creatieve vaardigheden ontwikkelen. 'De nadruk ligt erg op digitale vaardigheden', licht een bibliotheekmedewerkster toe, 'maar het is juist ook belangrijk dat je iets met je handen leert maken'. Bovendien leren de kinderen dat het mogelijk is om van restmateriaal rijkversierde libellen te maken. 'Kinderen hebben nog geen idee van troep, alles is knutselmateriaal', vertelt de begeleidend kunstenares.

Supermooi

Na een uurtje knutselen liggen er allerlei soorten libellen op de tafel: knalgele met witte blokjes, een roze exemplaar en eentje met zwarte en met doorzichtige vleugels. 'Ze zijn supermooi geworden!', roept een meisje verheugd. 'Mag ik hem meenemen?', vraagt een ander schuchter. 'Van mij mag hij hier wel een nachtje logeren', biedt weer een ander meisje aan. We hangen de libellen aan touwtjes aan de lichtbalk. Een tochtstroom laat ze ronddraaien.

AAN HET WOORD Marieke Druiven, begeleider van de workshop libellen knutselen

‘De bieb is echt een rustplek voor kinderen’

‘Mijn naam is Marieke Druiven, ik ben 28 jaar. Na mijn studie filosofie ben ik naar de kunst-academie gegaan. Toen ik geen studiefinanciering meer kreeg, ben ik als zzp’er begonnen met illustratieopdrachten en het geven van workshops. Vrij onverwachts ben ik in de bibliotheekwereld terechtgekomen. Mijn eindexamenfilm werd op een festival in de bibliotheek vertoond, en via die weg leerde ik in die wereld mensen kennen. Zo ben ik langzaam activiteiten gaan organiseren voor kinderen en volwassenen. Dat is ontzettend leuk; geen dag is hetzelfde!’

De bibliotheek betekent veel voor mij. Het is een plek waar iedereen welkom is en waar verschillende mensen samenkomen. Je ziet kinderen knutselen, ouderen een bordspel spelen en pubers huiswerk maken. Als kind kwam ik er ook vaak, om boeken te lezen, een beetje rond te hangen of te gamen op de computers. Die sfeer is me altijd bijgebleven. Nu nog voelt de bibliotheek als een uitnodigende plek waar voor iedereen iets te doen is. Ook merk ik dat het voor kinderen echt een rustplek is.

Trots

Zojuist heb ik een workshop gegeven waarin kinderen libellen mochten knutselen van afval. Het thema ‘libellen’ was al gekozen, en ik mocht daaromheen een creatieve invulling bedenken. Insecten werken altijd goed bij kinderen: je kunt er iets schattigs of juist iets engs van maken. Met kleine restmaterialen en troepjes gingen ze heerlijk aan de slag. Zelf koop ik ook liever geen dure spullen als ik kunst maak. Karton bijvoorbeeld is gratis, stevig en slingert overal rond, zonde om het niet te gebruiken.

Wat mij altijd raakt, is hoe kinderen tijdens zo’n workshop opbloeien. Eerst zie je ze aftasten: wat wordt er van mij verwacht? Kan ik het wel?

‘Ouders kunnen even lezen, terwijl hun kinderen knutselen’

Maar dan ineens zitten ze er helemaal in. Er was net een meisje dat in het begin een beetje verlegen was. Uiteindelijk kwam ze ontzettend trots haar libelle laten zien. Dat soort momenten zijn magisch. De fantasie van kinderen is heel rijk en ze zijn onbevangen. Ze hebben nog geen vaststaand beeld van wat ‘juist’ is en wat niet.

Drempel verlagen

Bij knutselactiviteiten wil ik de kinderen vooral een leuke middag bezorgen. Tegelijkertijd is er altijd ruimte voor bijzondere gesprekjes, bijvoorbeeld over de pracht van libellen, maar ook over hoe je leuke dingen kunt maken van spullen die je anders zou weggooien. Veel kinderen snappen heel goed waarom dat belangrijk is. En het is mooi om te merken dat ze zich veilig genoeg voelen om die gesprekken met mij aan te gaan.

Voor een succesvolle activiteit is het belangrijk dat er voldoende materiaal aanwezig is en dat het er gezellig uit ziet. Ik schrijf niet te veel voor wat kinderen moeten doen en zeg eigenlijk nooit nee. Ik geef kort een voorbeeld, maar het mooiste is als kinderen daar juist van loskomen. Het meest

waardevolle moment is wanneer ze zelf iets gaan maken wat je niet had kunnen bedenken, bijvoorbeeld een libelle met een sombrero op zijn hoofd.

Ik hoop dat de kinderen door deze workshop weten dat de bibliotheek dit soort dingen doet. Creatieve activiteiten kunnen de drempel van de bibliotheek voor kinderen verlagen, en daarmee ook voor hun ouders. Je komt voor iets leuks en ontdekt dan wat de bibliotheek allemaal nog meer te bieden heeft. Voor sommige kinderen was mijn workshop de eerste keer dat ze in een bibliotheek waren.

Groot buurthuis

Het fijne aan een bibliotheek is dat het als een groot buurthuis voelt. Ouders kunnen even lezen, terwijl hun kinderen knutselen. De bieb is een ongedwongen, gezellige en leerzame omgeving. Niet iedereen heeft thuis toegang tot boeken of een rustige plek. Ook al is de bibliotheek tegenwoordig vaak een bruisende plek geworden, het is ook belangrijk dat de bieb een plek blijft die kalmte, rust en ruimte biedt, met voldoende diverse informatiebronnen. Het gevoel dat dit er gewoon allemaal voor jou staat, is onbeschrijfelijk.’

De bibliotheken van
Zutphen
en **Twello**

Vrijuit praten tussen de boeken

Een avond filosoferen over leven en dood in de bibliotheek van Zutphen

Na een korte wandeling door het centrum stappen we de bibliotheek van Zutphen binnen. Onwillekeurig wordt onze blik meteen omhooggetrokken naar prachtig versierde gotische gewelven. De bibliotheek zetelt in een veertiende-eeuwse Broederkerk, oorspronkelijk onderdeel van een Dominicaans klooster. Het in 2017 gerenoveerde gebouw vol boeken, zithoekjes en rekken/borden met activiteitenflyers is vanavond het decor van 'kritische donderdag', een maandelijks filosofisch café. De jonge gastvrouw heet iedereen van harte welkom.

Stevige kost

Een voor een druppelen de bezoekers binnen. De groep bestaat voor het grootste deel uit hip en alternatief geklede jongeren, vijftien in totaal. Samen met vier senioren verzamelen zij zich in het open zaaltje voorin de bibliotheek. We wagen ons aan stevige kost: nadenken over leven, dood en sterven. Na een korte introductie en de spelregels voor een goed gesprek gaan we in groepjes uiteen. Al snel komen we op wat je gelooft en belangrijk vindt in het leven. Een jongedame worstelt met de dood, voelt zich er angstig over. Een oudere tafelenoot reageert door te zeggen dat de dood een spiegel is die nadrukkelijk herinnert aan de zin van ons bestaan. En dat het erom gaat hoe en voor wie je hebt geleefd, hoe je door anderen wordt herinnerd.

Andere vragen die aan de orde komen, zijn 'Is er leven na de dood?' en 'Zijn mensen slechts machines die, als ze oud zijn, tot stilstand komen – of is er meer?' Een oudere deelnemer gelooft dat spirituele ervaringen vooral in onze hersenen worden geproduceerd. Daarop merkt een jongeman het belang van religie op, omdat dit houvast en rust kan geven. Een gepensioneerd man zegt elke dag een kaarsje te branden als ritueel om bij het leven en bij anderen, ook als hij ze niet zo aardig vindt, stil te staan.

Openhartig

In de tweede gespreksronde wisselen we van tafelenoten. In dit gesprek vertelt een twintiger openhartig over zijn bijna-doodervaring, die hij als een soort 'verlichting' ervoer. 'Dood zijn voelde verdomd fijn', verzucht hij. Sindsdien leeft hij rustiger, aandachtiger. 'Elke volgende dag is niet meer vanzelfsprekend', voegt hij toe. Het is een heftig, maar tegelijk troostrijk verhaal. Dan is het tijd om de avond af te sluiten. Een bezoeker kijkt mij na afloop glunderend aan: 'De bieb is een fantastische locatie om anderen te ontmoeten. Je kunt hier tussen de boeken, de kennis, vrij praten – een rijk gevoel!'

AAN HET WOORD Norya Figueiredo, initiatiefnemer van Kritische Donderdag

‘Dit is een plek waar de vonk over kan slaan’

‘Ik ben Norya, 21 jaar, geboren en getogen in Zutphen, en ik studeer filosofie in Nijmegen. Naast mijn studie werk ik in een kringloopwinkel, doe ik vrijwilligerswerk, ben ik activist en ben ik actief in een kunstcollectief. Ook maak ik video's van demonstraties, als een soort sfeerverslagen. Ik hou ervan dingen te organiseren, en via mijn netwerk in Zutphen kan dat ook goed.

De bibliotheek is voor mij altijd een vertrouwde plek geweest. Al toen ik klein was, kwam ik er met mijn moeder en zus. We sleepten vaak boodschappentassen vol boeken naar huis.

Foto: Shutterstock

Op mijn achttiende begon ik met vrienden samen legpuzzels te maken. Dat bracht ons rust en mooie gesprekken. Ik dacht: dit moeten we met meer mensen doen. Een vriend die in de bieb werkte zei: “Waarom organiseer je in de bibliotheek geen puzzelavond?” Sindsdien mocht ik vaker iets organiseren.

Inmiddels richt ik me op Kritische Donderdag, een filosofisch café dat ik nu bijna een jaar organiseer. Het idee is geboren tijdens een kop koffie in de bibliotheek van Enschede, waar een vriend voorstelde om een filosofieclub te beginnen. Toen dacht ik: wacht, ik heb de bibliotheek tot mijn beschikking, waarom doe ik dat niet daar?

Denken en ontmoeten

Wat me aanspreekt in deze filosofische avonden is niet alleen het denken, maar vooral het ontmoeten. Mensen komen samen, delen ervaringen, gaan in gesprek. Soms worden de gesprekken heel persoonlijk. Een van de mooiste avonden ging over vriendschap en relaties. Mensen luisterden echt naar elkaar, stelden zich kwetsbaar op. Er ontstond een gevoel van gemeenschap. Ik probeer met elke editie ook clichés te bevragen, dat maakt het voor

'Soms worden de gesprekken heel persoonlijk'

mij filosofisch. De volgende editie gaat over 'veiligheid'. Maar wat bedoelen we daar eigenlijk mee? We vragen mensen een afbeelding te kiezen die voor hen symbool staat voor veiligheid. Is dat een pistool, hek of slot? Dan is dat een mooi startpunt van een gesprek.

Verhitte gesprekken

Soms laat ik mensen elkaar observeren, zoals tijdens een editie over schoonheid. Dat kan confronterend zijn, maar het zet ook aan tot nadenken. Soms leidt dit tot verhitte discussies. Dat is niet erg, integendeel, zolang het gesprek maar respectvol blijft. Ik vind het juist goed als discussies hoog oplopen, want dan kun je ook doorvragen op wat hierachter zit. Dat mag er zijn. Ik mis vaak de echte confrontatie, dus misschien moeten we vaker met elkaar verhitte gesprekken voeren.

Wat ik wil bereiken met Kritische Donderdag? Mensen uit hun comfortzone halen. Laten zien dat wat we normaal vinden niet per se normaal is. Dat de wereld anders kan. Ik nodig bewust geen sprekers of experts uit. Iedereen kan filosoferen. Het is vooral de bedoeling dat mensen het gesprek met elkaar aangaan, zonder dat iemand de autoriteit is. De bibliotheek is daarvoor

de perfecte plek: toegankelijk en centraal gelegen. Ook de sfeer in de oude kerk, waar deze bibliotheek gevestigd is, zorgt ervoor dat mensen de avond serieus nemen. Voor mij persoonlijk is de bieb bovendien een plek die mij heeft gevormd en positieve associaties oproept.

Uitdagingen

Natuurlijk zijn er ook uitdagingen. De samenwerking met de bibliotheek is over het algemeen goed, maar het zou helpen als zij mij iets actiever zouden ondersteunen. De bieb zou ook beter moeten communiceren dat je er als inwoner van Zutphen zelf activiteiten kunt organiseren. De verhalen achter de programma's en activiteiten mogen vaker verteld worden. Ik heb nog veel ideeën voor de bibliotheek, zoals een kledingruil of stand-up comedy. Maar voorlopig richt ik me op Kritische Donderdag, dat is al werk zat.

Ik hoop dat in de toekomst steeds meer jonge en creatieve mensen zich bij de biebactiviteiten aansluiten. De programmering is nu voor jongeren niet altijd geschikt. De bieb zou een panel mensen kunnen laten meedenken over de programmering. Of iemand kunnen aanstellen om op social media te werken aan een betere zichtbaarheid voor een brede doelgroep.'

Publieke waarden digitaal waarmaken

Meet-up over het internet in crisis in de bibliotheek van Twello

Het is iets voor half acht in de avond als wij ons met enkele bezoekers over het rechthoekige marktplein naar de bibliotheek van Twello begeven. 'Anno 1923' staat er in rode letters op de gevel. Eenmaal binnen, betreden we een L-vormig gebouw. We slaan rechtsaf naar een vleugel die met een groot scherm en klein podium geschikt is gemaakt voor vergaderingen, workshops, boekenclubs en tal van andere activiteiten.

Pervers verdienmodel

Met zestien anderen verzamelen we ons rond een tafel voor een Meet-up over wat er mis is met het huidige internet. Aan het woord is Pepijn Lemmens van *Public Spaces*, een coalitie van organisaties die zich inzetten voor een *Internet for the Common Good*, gebaseerd op publieke waarden: transparant, open, verantwoordelijk en de gebruiker centraal. Zijn kernboodschap luidt: 'Slechts vijf *big-tech* bedrijven, waaronder Google en Meta, dragen met hun perverse verdienmodel, slimme algoritmes en verslavende sociale mediaplatforms bij aan de ondermijning van onze democratie. Ook zorgen deze bedrijven ervoor dat onze kinderen gekluisterd zitten aan hun *smartphones*. Daardoor kan een hele generatie zich slecht concentreren en krijgt mentale problemen.'

Pepijn lardeert zijn verhaal met fragmenten uit de VPRO Tegenlicht-uitzending *Error 404: Het internet in crisis*, die indringend laat zien hoe verdienmodellen van bigtechbedrijven gebaseerd zijn op het aanbieden van kortetermijnprikkels en wij/zij-denken. Wie het hardste schreeuwt, krijgt de meeste aandacht. Zijn betoog past goed binnen de setting van een bibliotheek waar publieke waarden hoog in het vaandel staan. Een bibliotheekvrijwilliger, tevens digitale coach, voegt toe: 'Mensen vertrouwen de bieb. Dat vertrouwen moet de bieb ook digitaal waarmaken'.

Alternatieven

Door het wat technische gehalte van de presentatie ('Meneer, wat betekent *open source*?') lijkt de inhoud enigszins over de hoofden van de aanwezige senioren heen te gaan. Zij maken zich vooral zorgen over andere zaken: 'Waarom krijg ik soms de grootste lulkoek op mijn tijdlijn?' Een wat oudere dame vraagt zorgelijk: 'Kan Meta zomaar alles doen met mijn foto's op Facebook?' Door de lezing heen komen alternatieven voor bekende sociale mediaplatforms en tools aan de orde, zoals Mastodon, Signal en PeerTube. De aanwezige bibliotheekmedewerkers bieden ter plekke een overstapservice aan voor mensen die van account willen wisselen. De organisator sluit af met een oproep aan de deelnemers om voor de volgende Meet-ups zelf onderwerpen aan te leveren.

AAN HET WOORD programmamaker Jochem Bootsma van BIJdebieb

‘Biebactiviteiten hebben een fun-factor’

‘Ik ben Jochem Bootsma, 35 jaar oud. Lange tijd werkte ik in het voortgezet onderwijs als geschiedenisdocent en opleider van docenten. Daarvoor studeerde ik voor filmmaker aan de Hogeschool voor de Kunsten. Ongeveer 2,5 jaar geleden maakte ik de overstap naar de bibliotheek. Ik wilde iets blijven doen dat educatief en cultureel van aard is, maar niet meer binnen een schoolgebouw. De bibliotheek trok me aan, omdat die zich in rap tempo ontwikkelt van een plek waar mensen alleen voor boeken komen naar een plek waar allerlei activiteiten plaatsvinden.

Zelf heb ik warme herinneringen aan de bibliotheek. Ik kwam er vroeger vaak voor boeken en cd's, maar ook om te studeren. Het was een fijne plek waar ik mensen ontmoette en een kop koffie dronk. De bibliotheek is momenteel volop in ontwikkeling. Er werken relatief veel mensen met een achtergrond in onderwijs of cultuur. Toen ik begon bij de bieb dacht ik dat veel activiteiten om boeken zouden draaien, maar al snel bleek het om veel meer te gaan. Ik kreeg toen het idee dat ik daar iets van mezelf in kwijt zou kunnen.

Burgerschap

Voor mij is de focus op burgerschap belangrijk. Dan denk ik vooral aan de rol van de bibliotheek

in het betrekken van mensen, het faciliteren van ontmoeting en het ondersteunen van de democratie. De bieb is geen opleider, maar speelt in op wat er leeft in de samenleving. Het is een neutraal, toegankelijk en betrouwbaar platform waar mensen met elkaar in gesprek kunnen gaan. De bieb biedt de mogelijkheid om verbinding te maken en samen te leren.

In mijn rol als programmamaker heb ik veel activiteiten georganiseerd die concreet aan die verbinding vormgeven. Een bijzonder voorbeeld dat me is bijgebleven, is een door inwoners van de gemeente Lochem geïnitieerde Meet-up.

'De bieb speelt in op wat er leeft in de samenleving'

Tijdens die bijeenkomst aten zij samen en gingen zij in gesprek met mensen die een migratieachtergrond hebben. De opkomst was bescheiden, maar het initiatief had wel betekenis. Er ontstond echte uitwisseling. Bezoekers waren geëmotioneerd door de vluchtverhalen die ze hoorden en geschokt door de bureaucratische obstakels die nieuwkomers in Nederland tegenkomen. In de Meet-up voelden de migranten zich welkom en gehoord. Er was een groot gevoel van gedeelde menselijkheid.

Luisteren

Om succesvolle activiteiten te organiseren, moet je goed luisteren naar mensen. De bibliotheek heeft lang een aanbodgericht programma gehad. Soms was dat een schot in de roos, maar het is waardevoller om de logica om te draaien en aan te sluiten bij de behoeften van mensen. Neem prangende vragen over AI en digitalisering. Laatst hadden we een bijeenkomst over online privacy met mensen die zich zorgen maakten over *phishing*. Mensen wisselden ervaringen uit van pogingen tot fraude in de vorm van nepbrieven en nepmails.

De bibliotheek probeert tijdens zulke avonden ook altijd een 'funfactor' in te brengen. Zo lieten we mensen tijdens een AI-workshop hun selfies in de stijl van Van Gogh zetten.

Tegelijk bespraken we de keerzijdes van zulke techniek, want die plaatjes maken kost veel energie. Bovendien is het niet duidelijk wat er met alle data gebeurt. Zo komt nieuwe techniek voor mensen tot leven en voeren we er een kritisch gesprek over. Door mensen vaardig en weerbaar te maken, hebben ze meteen het idee dat ze meedoen!

Levende bibliotheek

Voor mijzelf en het team waarin ik werk, is het in de nabije toekomst van belang ons huidige aanbod beter naar buiten te brengen. Ik zou verder wat beter toegerust willen zijn op het ongemakkelijke gesprek in de bibliotheek. De samenleving raakt gepolariseerd en ook in de bibliotheek merk je dat mensen uit verschillende bubbels tegenover elkaar staan. Hoe hoor je iedereen aan, hoe kun je hun gesprekken in goede banen leiden?

Een inclusief en verbindend initiatief dat me in dit verband aanspreekt, is de *Living Library*, de 'levende bibliotheek'. Hier kun je als bezoeker in gesprek met een 'levend boek': mensen met een verhaal dat vooroordelen kan oproepen. Denk aan een ex-tbs'er, een *dragqueen* of een non-binair persoon. Samen met de *Living Library* maakten we een podcast over mooie ontmoetingen. Zo kunnen wij als bibliotheek ook via dat medium bijdragen aan begrip en verbinding in de samenleving.

Bakkie met aandacht voor wie wil

Meet-in 11 in de bibliotheek van Twello

Op een vrijdagmiddag om 14.00 uur zitten we in de bibliotheek van Twello met vier vrijwilligers te keuvelen. We wachten met koffie, thee en iets lekkers op mensen die spontaan komen binnenlopen. Buiten staan kramen van de plaatselijke markt. Het is er zonnig en druk. Deze Meet-in 11, het huisnummer van de bibliotheek, is een samenwerking tussen de openbare bibliotheek en de diaconie van de plaatselijke PKN-kerk. Het idee is om eenzaamheid tegen te gaan, maar een vrijwilliger merkt op dat de bezoekers meestal wel voldoende contacten hebben. Mensen die echt geïsoleerd zijn, komen meestal niet uit zichzelf.

Behoeftte aan een praatje

Tegen 14.30 uur druppelen de eerste bezoekers binnen: een man, leunend op zijn stok, en een oudere vrouw. Zij doen een eerst rondje markt en komen daarna een kopje koffie drinken. Het gesprek gaat snel over hoe eenvormig Nederland is: bijna overal zien de winkelstraten en markten er min of meer hetzelfde uit. De man geeft aan af en toe behoefte aan een praatje te hebben; thuis zit hij alleen. Een derde vrouw komt binnen. Ze moppert een beetje over onkruid tussen de tegels

van haar tuin. Ze vertelt dat ze onlangs in het ziekenhuis heeft gelegen vanwege een veel te hoge bloeddruk. Haar man is inmiddels overleden. Midden in de nacht moest de dokter komen. Een heel gedoe. De vrijwilligers knikken meelevend.

Gemberkoek

Het gesprek springt naar luchtiger onderwerpen: verjaardagen en horoscopen, dansles. Er gaat op de markt gekochte gemberkoek rond. 'Dit laat zien dat mensen het hier wel gezellig vinden', aldus een vrijwilliger. Om twee minuten voor drie verschijnt een nieuwe bezoeker met een rollator. Ze heeft het zichtbaar warm. Vlak daarna druppelen er meer vrouwen op leeftijd binnen. Samen vormen ze een groepje aan een kant van de tafel. Gesprekken zoemen rond. De enige man in het gezelschap blijft wat geïsoleerd zitten, maar een vrijwilliger ontfermt zich over hem. We praten over de politieke situaties, zowel landelijk als internationaal. Een vrouw mengt zich in het gesprek. Ze merkt op dat aan tafel lief en leed wordt gedeeld. Mensen hebben belangstelling voor elkaar. Stipt om 16.00 uur, het einde van de Meet-in, slaat een vrouw met haar hand op tafel: 'Zo, nu wil ik wel weer naar huis!'

AAN HET WOORD Piet Ruijsbroek, organisator van Meet-in 11

‘Mensen bloeien op in de bieb’

‘Ik ben Piet Ruijsbroek, 68 jaar, getrouwd, vader van drie kinderen en opa van zes kleinzoons. Ongeveer vijf jaar geleden verloor ik mijn baan bij een verzekeringsmaatschappij. Met een ontslagvergoeding kon ik met vervroegd pensioen. Sindsdien ben ik actief als vrijwilliger bij de voedselbank, Amnesty International, de schuldhelpverlening en bij de bibliotheek. De bibliotheek heeft altijd al een rol gespeeld in mijn leven. Vroeger leende ik veel cd’s om thuis te kopiëren, want ik ben dol op muziek. Lezen doe ik ook graag. Vroeger kwam ik regelmatig in de bieb voor encyclopedieën en naslagwerken.

Via de plaatselijke PKN-kerk ben ik actief binnen de diaconie. Ik vind dat de kerk vaak te veel op zichzelf gericht is. Daarom zijn wij in samenwerking met de bibliotheek gestart met het organiseren van Meet-ins voor vooral oudere mensen. Dat zijn bijeenkomsten waarin mensen de ruimte krijgen om hun verhaal te delen. Of mijn motivatie daarvoor uit mijn geloof komt, vind ik moeilijk te zeggen. Ik ben wel kerkelijk opgevoed en heb van huis uit normen en waarden meegekregen die ik belangrijk vind om in praktijk te brengen. Jezus is voor mij het voorbeeld als het gaat om sociale betrokkenheid en zorg voor kwetsbaren. Zo wil ik ook graag leven.

Luisteren

Wat me aanspreekt in deze Meet-ins is dat het niet draait om kennisoverdracht, zoals je misschien bij de bieb zou verwachten. Het gaat vooral om samen zijn, een krantje lezen, een praatje maken. We merkten dat er veel eenzaamheid was, zeker in coronatijd. Toen zijn we mensen gaan bellen: hoe gaat het, kunnen we iets voor je betekenen? Als iemand ziek is, brengen we een kaartje of een bloemetje langs. Ik ben tevreden als mensen zich vrij voelen om iets te delen. Wij zijn er om te luisteren, gesprekken ontstaan vaak vanzelf. Je moet

'Het gaat vooral om samen zijn, een krantje lezen, een praatje maken'

mensen vooral laten praten. Vaak blijf ik bewust wat op de achtergrond om anderen ruimte te geven. Mensen bloeien ervan op als ze hun verhaal kwijt kunnen.

Energie

De Meet-ins kosten me slechts een paar uurtjes per week en ik krijg er veel energie van. Het is leuk om te doen en je biedt mensen een waardevolle middag. De verwachtingen houd ik bewust laag: een beetje praten en luisteren, dat is eigenlijk al genoeg. Wat ik hoop dat mensen meenemen van deze bijeenkomsten? Dat ze zich gezien en gehoord voelen. Sommigen hebben maar een paar uitjes per maand, en dit is er dan een van. De Meet-ins zijn dus echt belangrijk voor hen. Een groot succes is de 'Ontmoetingslijn', een buslijn die mensen thuis ophaalt en weer terugbrengt. Het gesprek begint vaak al onderweg.

Niets hoeft

We hebben bewust voor de bibliotheek gekozen als locatie. Een kerkgebouw kan voor sommigen

een drempel zijn – mensen zijn bang dat ze iets met geloof moeten. En in buurthuizen word je nog weleens in allerlei andere activiteiten getrokken waar je niet op zit te wachten. In de bieb is de drempel laag. Je hoeft er niets en mag er gewoon zijn. Koffie en thee worden verzorgd, de ruimte is gratis beschikbaar en de sfeer is neutraal. Dat maakt een bijeenkomst voor mensen toegankelijk. Dit filiaal ligt bovendien letterlijk aan de markt; mensen lopen er makkelijk binnen. Je hoeft geen lid te zijn en niemand verwacht dat je iets koopt.

De Meet-ins draaien we met tien vrijwilligers. Ik wil er graag mee doorgaan zolang het kan. Als ik ermee stop, hoop ik dat iemand anders de organisatie ervan overneemt. Dit soort initiatieven zijn kwetsbaar. Zoals bij veel vrijwilligerswerk hangt veel af van een paar enthousiaste mensen. Achter de schermen wordt door hen veel geregeld. Dat is nu eenmaal hoe het werkt. Als we ooit stoppen, komt er vast weer iets nieuws voor in de plaats. Tot die tijd doe ik dit met plezier.'

De bibliotheek van
Amsterdam,
drie filialen

Samen zwoegen op metrum en ritme

Een avond gedichten schrijven in de Openbare Bibliotheek Amsterdam

In de stromende regen wandelen we van het Centraal Station naar de Openbare Bibliotheek Amsterdam, gelegen aan het Oosterdok.

De poëzieavond vindt plaats in de Singelzaal, een doorsnee vergaderzaaltje op de zesde etage van het gebouw. Het uitzicht op de naastgelegen flat is saai, maar binnen vloeit de inspiratie. Onder de energieke leiding van Ineke Holzhaus buigt een groep van achttien mensen van uiteenlopende leeftijden zich over het schrijven van poëzie.

Spannend

Er wordt serieus en hard gepend. Er zijn mensen die vaker komen, maar er zijn duidelijk ook beginners. 'Veel nieuwe gezichten', merkt een oudere heer op. Hij is hier nu voor de vierde keer, en zegt het steeds 'spannend' te vinden wat de opdracht wordt. 'Dan denk ik dat het weer niks wordt, maar dan kom ik toch in een toestand waarin er een mooi gedicht ontstaat'.

Bouwstenen

Ineke geeft tijdens de workshop voortdurend advies aan de groep. 'Niemand kan een gedicht schrijven en iedereen kan een gedicht schrijven', legt ze uit. 'Concentreer je niet op eindrijm. Zoek andere mogelijkheden om je via taal uit te drukken'. We lezen gedichten van Piet Gerbrandy

en Bert Schierbeek als voorbeelden. Ineke wijst op de 'stuwing' en 'slag' in hun regels: 'Probeer ook metrum en ritme in je gedicht te brengen!' Als bouwstenen voor ons eigen gedicht halen we ons een belangrijke herinnering voor de geest en zoeken daar associatief beelden bij. Ondanks dat de meeste bezoekers elkaar niet kennen, is de sfeer gemoedelijk en vertrouwd. Wij lezen zonder aarzelen onze gedichten-in-wording voor en worden daarbij vriendelijk, maar kritisch aangemoedigd door Ineke: 'Goed gewerkt, ik zou alleen dat woord eruit laten!'

Bijzondere ontmoetingen

Ook al is er door de tijdslimiet geen echt gesprek met elkaar mogelijk, toch is er sprake van bijzondere ontmoetingen. Elk gedicht is intiem, persoonlijk en vaak kwetsbaar geschreven. Mensen zitten met gesloten ogen naar elkaar te luisteren en laten de gedichten tot zich doordringen. Juist omdat de meeste bezoekers vrijwel niets van elkaar weten, ontstaat er een bijzondere vorm van openheid die emotioneel raakt. Ineke sluit af met een hartelijk dank aan iedereen voor de gevarieerde gedichten die we hebben geschreven. De regen is intussen opgehouden. Naar buiten lopend volgen ruimhartige complimenten voor ieders poëzie.

AAN HET WOORD Ineke Holzhaus, initiatiefnemer van poëzieworkshops

‘Poëzie schrijven is een magisch proces’

‘Ik ben Ineke Holzhaus, geboren in 1951. Mijn hele leven staat in het teken van poëzie. Ik werkte jarenlang in het theater, schreef theater teksten en maakte in de jaren tachtig deel uit van een klein gezelschap: *Poëzie Hardop*, opgericht door Huub Oosterhuis. Met die groep brachten we poëzie van binnen- en buitenlandse dichters tot leven, zodat hun werk dichterbij de mensen kwam. Later maakte ik literaire programma’s voor omroepen. Daarvoor reisde ik door het land en soms naar het buitenland.

Langzamerhand begon ik ook zelf te dichten en te publiceren. Bij de School der Poëzie was ik een van de docenten die op allerlei scholen leerlingen begeleidde bij het schrijven van hun eigen gedichten. Die mochten ze vervolgens in het theater voordragen. Voor veel kinderen was dat de eerste keer dat ze met literair schrijven in aanraking kwamen en voor een publiek stonden. Nu geef ik workshops in de Openbare Bibliotheek Amsterdam, waar ik mensen help zelf gedichten te schrijven.

Tussen boeken en taal

De bibliotheek is voor mij een belangrijke plek. Hier kan ik mijn workshops geven, midden tussen de boeken. De bieb is de laatste jaren wel veranderd; het is een plek geworden waar mensen praktisch en sociaal ondersteund worden, zoals door hulp bij hun belastingaangifte. Dat is erg belangrijk, maar de kern voor mij blijft dat er romans, biografieën, poëzie en ander literair werk in de bieb staat. Juist dat element moet beschermd worden. In een wereld die steeds harder wordt en waar platte en ondubbelzinnige managementtaal heerst, is het van groot

‘In een wereld die steeds harder wordt, moeten mensen hun taal blijven voeden’

belang dat mensen hun taal blijven voeden en hun fantasie blijven prikkelen. Dat kan alleen als ze literaire teksten blijven lezen.

In mijn workshops laat ik mensen gedichten schrijven. Ze krijgen van mij een impuls, een prikkel, om iets onverwachts op papier te zetten. Het is telkens weer bijzonder hoe mensen zich moedig in zo'n poëzieworkshop storten, zeker als ze voor het eerst meedoen. Sommigen kunnen alleen in de bieb schrijven, thuis is het te druk of vinden ze niet de rust.

Vreugde

De deelnemers komen vaak binnen met niets en gaan met een of twee gedichten weg. Die zijn dan misschien nog niet helemaal af, maar de vreugde zit hem in het maken zelf. Het mooie is dat mensen door het schrijven tevreden, opgelucht, of zelfs verbaasd zijn over wat ze op papier zetten. Ze duiken op een hele andere manier in de taal dan ze gewend zijn. Soms schrijven ze iets waar ze zelf van schrikken. Het mooiste is als iemand met iets komt wat hij of zij van tevoren niet had verwacht.

Waarom ik deze poëziewerkshops geef? Voornamelijk vanwege die vreugde van het maken. Maar ook omdat je met schrijven raakt

aan iets dat groter is dan jezelf, iets wat buiten jou ligt. Door poëzie te maken, haal je dat naar binnen. Poëzie schrijven is daarom een cerebraal proces, een vergelijkbare belevenis als het ervaren van schoonheid. Hoewel onze samenleving niet meer erg religieus is, blijft de behoefte bestaan om onderdeel te zijn van iets groters. Om iets van dat mysterie te ervaren. Het is niet voor niets dat mensen bij een overlijden of wanneer een kindje geboren wordt vaak naar poëzie grijpen, ook al hebben ze daarvoor nog nooit een gedicht gelezen.

Plek voor poëzie

Poëzie leeft in een aparte dimensie van onze taal. Er gebeurt iets wat niet alleen door de ratio wordt aangestuurd. Dat is wat ik de magie van taal en poëzie noem. Die magie kun je voeden en oefenen door te lezen, te luisteren en ook door zelf te schrijven.

Mijn hoop is dat mensen plezier hebben in wat ze maken en blij zijn met hun gedichten. Dat is voor mij het belangrijkste resultaat. En ik blijf dit doen, zolang mijn gezondheid het toelaat. Er is geen mooiere plek voor poëzie dan tussen de boeken in de bibliotheek. Bovendien kunnen mensen daar ook hun eigen werk voordragen. Juist poëzie is een collectieve vorm van taal beleven. Daarom horen gedichten thuis in een bibliotheek.'

Kennis en ervaringen delen over polarisatie

Een workshop in het OBA Next Lab in Amsterdam

De wind raast tegen een gloednieuw gebouw van Hogeschool Inholland in Amsterdam, waar op de begane grond het OBA Next Lab is gevestigd. We zitten in een bibliotheek met amper boeken, maar met heel veel spelletjes. De ruimte is groot, hoog en omgeven door glas. Buiten is het een zandvlakte waar volop gebouwd moet gaan worden. Binnen staan tafeltjes en stoelen, een werkbank, een ladder, er hangen vlaggetjes in de vorm van werkhandschoenen langs de muur, boven ons hoofd hangen vaandels. De bar is gemaakt van oude leuningen. Het geheel ademt een verlangen naar experimenteren uit.

Persoonlijke ervaringen

We doen met vier anderen mee aan een workshop over polarisatie. Alle bezoekers zijn jong en hoogopgeleid. De gespreksleider begint met theorie: wat zeggen verschillende filosofen over polarisatie? Daarna gaan we over op persoonlijke ervaringen met dit onderwerp. Steeds gaan we in duo's uiteen. We bespreken welk filosofisch standpunt ons het meest aanspreekt, maar ook concrete situaties waarin polarisatie voelbaar werd op het werk of in de familiekring. Naar voren komt dat spanningen vaak hoog kunnen oplopen. En dat het daarom niet alleen belangrijk

is om te begrijpen wat polarisatie is, maar ook te voelen wat conflicten met je doen.

Ontspannen

In dat kader zet de gespreksleider op een gegeven moment muziek aan: *Road to Nowhere* van de *Talking Heads*. Er wordt gedanst, gesprongen, gek gedaan. Tijd dus om te ontspannen en onze aandacht te verschuiven van hoofd naar lichaam. Als iedereen weer op adem gekomen is, volgt een meditatieoefening. We staan in een kring en gaan in gedachten terug naar ons persoonlijke moment van polarisatie. We doen letterlijk een stap opzij, weg uit die situatie, om die met meer afstand te bekijken. 'Wat had je in jouw situatie nodig om verbonden te blijven met elkaar?', vraagt de begeleider. 'Wat gebeurde er? Wat zei je? Wat voelde je daarbij?'

Genoeg gespreksstof

Er blijft genoeg gespreksstof over om de hele middag mee te kunnen vullen. Daarom besluiten we een puntkomma te zetten in plaats van een punt: wordt vervolgd. Ter afsluiting vraagt de gespreksleider hoe iedereen de workshop heeft ervaren. Een deelnemer merkt de prettige en warme sfeer na de workshop op: 'We zijn verbonden in stilte'. Dan is het tijd om met een hoofd vol ideeën en een lijf vol emoties naar huis te gaan.

AAN HET WOORD Tanja den Broeder, kwartiermaker OBA

‘Een goed gesprek vraagt inzet van hoofd én lichaam’

‘Ik werk nu een jaar als kwartiermaker voor een nieuwe OBA Next vestiging in de deels nog te bouwen Sluisbuurt in Amsterdam. We zitten in de plint van het nieuwe gebouw van de Hogeschool Inholland, die ook onze partner is binnen dit initiatief. Het gaat er bij OBA Next om de bibliotheek van de toekomst te verkennen. Voor mij betekent dat: iets creëren waar eerst niets was.

Mijn wortels liggen in het theater, maar ik heb ook gewerkt in de ICT. Zo pionierde ik bij de Rabobank rond de vraag wat het betekent om een digitale bank te zijn. Die pioniersgeest is gebleven: ik ben nog altijd nieuwsgierig naar de grenzen van morgen. Hoe ziet de bibliotheek er straks uit? Het draait allang niet meer alleen om het uitlenen van boeken, maar ook om maatschappelijke programma's. Eén van de centrale thema's binnen de OBA is de 'kwetsbare democratie'.

Teruggeven

Als jong meisje was ik niet weg te slaan uit de bieb. Ik verslond alles – van spirituele boeken tot klusgidsen – en genoot van de geur van papier. Met mijn werk wil ik iets teruggeven. Als theatermaker heb ik een houding ontwikkeld van openheid en experiment. In dit OBA Next Lab experimenteren we met het concept 'bibliotheek', en ontwikkelen we nieuwe vormen samen met

studenten van de hogeschool. Zij startten bijvoorbeeld het project *The Bookclub* met als motto 'Het boek is dood, lang leve het boek'.

Jongeren lezen nauwelijks nog boeken – ze leven met filmpjes, AI en hypertext. Met de applicatie die de studenten ontwikkelden, gaat het erom dat deelnemers fragmenten lezen uit een boek en met hun 'prompts' ChatGPT gebruiken om beelden die zij erbij hebben te genereren. Vervolgens worden die beelden vergeleken en besproken. Want boeken zijn óók beelden – verbeelding in je hoofd. Zo herontdekken deelnemers samen wat een boek kan zijn.

‘Wij verkennen hier de bibliotheek van de toekomst’

In dit OBA Next Lab staat het oneindige spel centraal. Al spelend leren mensen, groeien ze. We laten ons hierbij inspireren door Johan Huizinga's *Homo Ludens*. Deze plek is een 'liminale zone', een overgangsruijnte. Hoe we die vormgeven, zijn we nog steeds aan het ontdekken. Wat mij interesseert is dat mensen hier niet alleen als *talking heads* worden aangesproken. Want een goed gesprek vraagt meer dan kennis. Het vraagt toon, ritme, ruimte en de vaardigheid om werkelijk te luisteren.

Polarisatie

Tijdens de workshop verkenden we het thema polarisatie, via politieke filosofie én via het lichaam. Mensen die vooral cognitief werken, hebben soms even nodig om te landen in hun lijf. Ik wil mensen leren de polarisatie te voelen. Wat gebeurt er in jou? Welke spanningen borrelen op? Polarisation is niet alleen een kwestie van denken, maar ook van voelen en handelen. Het vraagt iets van hoofd, hart en handen.

Onder elke polarisation schuilt een gespreksdynamiek en dus ook een keuze: hoe verhoud je je ertoe? Welke rol speel jij? Zo wil ik bijdragen aan een levende, weerbare democratie. Mijn

droom is een netwerk van bibliotheken in de stad te vormen waar mensen niet alleen kennis opdoen, maar ook elkaar ontmoeten, leren luisteren, samen dingen ondernemen en zo een vorm van burgerschap beoefenen die werkelijk raakt.

Spirituele spier

De bibliotheek helpt mensen te begrijpen én te voelen wat het betekent om een verantwoordelijke burger te zijn. Polarisatie doet pijn, omdat de onderlinge verbinding tussen mensen verloren raakt. Je voelt je niet meer erkend in je mens-zijn en dat is een existentiële wond. Het mooiste moment in een workshop is wanneer iemand beseft: de ander voelt dit ook. Dat raakt iets universeels. Mensen worden warm, er komt een tinteling.

Ook al gaan velen niet meer naar de kerk, de zoektocht naar betekenis en spiritualiteit blijft. Door contact met de ander word ik groter dan ik, jij groter dan jij en samen zijn we een wij. Om dat te kunnen ervaren, moeten we onze spirituele spier trainen. En de bibliotheek is daar een perfecte plek voor. OBA Next is een atelier om vanuit een onbeschreven blad nieuwe verbindingen te laten ontstaan. Alles mag hier.'

Samen vreugde en verdriet delen

De Luistergroep in de bibliotheek in Amsterdam-Noord

De bibliotheek in winkelcentrum Molenwijk bevindt zich in een transparant gebouw in de vorm van een kas. We stappen een ruimte binnen die 'Maakplaats' heet en normaliter in gebruik is als plek om creatieve dingen te doen. Vandaag komt de Luistergroep er bijeen. Op deze dinsdagochtend in de zomervakantie lopen vijf bezoekers binnen, onszelf niet meegerekend. De groep is cultureel gemengd, maar bestaat op een man na uit enkel vrouwen. Iedereen is inmiddels de vijftig gepasseerd. Sommigen zijn vaste gasten, anderen komen voor het eerst.

Spelregels

We nemen plaats rond een laag tafeltje met een kleurrijk kleedje, poëzieboekjes, fruit, nootjes, een Rubikskubus en koekjes. Een van de twee begeleidsters opent met een korte meditatieve ademhalingsoefening. Daarna lezen we de spelregels aan elkaar voor: goed luisteren, niet oordelen, grapjes mogen. Staand in een kring geven we elkaar om de beurt een compliment. Vervolgens nodigt de andere gespreksleidster iedereen uit om een leuke belevenis in de afgelopen week te delen. Een vrouw vertelt over een onverwachte ontmoeting, de man deelt mee dat hij een fijne nieuwe baan heeft.

Kiezel

Het meest serieuze onderdeel van de Luistergroep draait om de vraag met welke 'kiezel in hun

schoen' de deelnemers blijven rondlopen. Een vrouw geeft aan dat haar familierelaties stroef verlopen: 'Mijn kinderen of zussen bellen mij nauwelijks spontaan op'. Dat doet haar zichtbaar pijn. Een ander komt regelmatig een dakloze tegen met wie zij praat. Zelf heeft ze een kamer vrij, maar ze wil geen man als huisgenoot. Innerlijk woedt er een strijd tussen de ander helpen en grenzen stellen. De realiteit staat het oplossen van problemen soms in de weg.

Weer een andere vrouw zegt dat ze ook graag anderen helpt, terwijl ze zich daar eigenlijk niet toe in staat voelt. Zij is op jonge leeftijd onvrijwillig naar Nederland gekomen en maakt zich zorgen over haar familie hier en in haar geboorteland: 'Als oudste dochter heb ik beloofd om voor mijn zieke moeder te zorgen. Kan ik zomaar vertrekken en mijn gezin achterlaten?' Ze voelt zich verscheurd. Er vloeien tranen.

Stroeve familierelaties

Na een korte stemming diepen we het verhaal over stroeve familierelaties verder uit. Andere deelnemers herkennen 'bonje in de familie' en delen allerlei ervaringen die aansluiten bij wat de vrouw meemaakt. Ze kijkt verrast. Blijkbaar staat ze in haar ervaringen niet alleen. We sluiten af met een bemoedigend lied. Daarna wordt er nagepraat en geknuffeld.

AAN HET WOORD Jeanette de Waard, organisator van de Luistergroep

‘Mensen gaan lichter de deur uit’

‘Ik ben naar Amsterdam-Noord gekomen, omdat ik ruimte voelde in mijn hart om van betekenis te zijn voor de buurt. Inmiddels ben ik al zeventien jaar in dit stadsdeel werkzaam. Ik ben in dienst bij Stichting Hart voor Noord en werk van daaruit samen met de protestantse diaconie. We ondersteunen mensen die zich voor de buurt inzetten bij het organiseren van activiteiten en het aanvragen van fondsen.

Noord is een beetje een eigenwijs stadsdeel. Het Centraal Station aan de overkant van het IJ is met de rug naar Noord toe gebouwd. Van oudsher hoorde dit stadsdeel er nooit helemaal bij. Daarin zit verbittering, maar ook een spirit om als bewoners zelf dingen op te pakken. Aan de ene kant is er sprake van bewoners die weinig contact met elkaar hebben. Aan de andere kant worden er allerlei activiteiten georganiseerd om mensen met elkaar in contact te brengen. De Luistergroep is daar een voorbeeld van.

Uitnodigend

Toen ik jong was, kwam ik graag in de bibliotheek. Daarna ben ik een tijdje niet geweest, maar sinds bibliotheken meer sociale activiteiten zijn gaan organiseren, kom ik er weer. Persoonlijk geeft de bibliotheek mij rust. Als ik straks met pensioen ben, heb ik het beeld dat ik er straks op mijn gemak mijn krantje ga zitten lezen.

Die rust en eenvoud zijn ook redenen dat we bij de bieb in Molenwijk maandelijks een Luistergroep organiseren. Toen we de groep oprichtten, ben ik op zoek gegaan naar een locatie die voor iedereen toegankelijk is. Vervolgens kwam ik al snel uit bij de bibliotheek, die ons heel hartelijk ontving. We hoeven geen huur te betalen, de koffie en thee zijn gratis en er is een enthousiaste medewerker die met ons meedenkt. Het reserveren van een zaal gaat gemakkelijk en er hangt hier een prettige sfeer. Mensen kunnen gemakkelijk en ongedwongen binnenstappen, aan de boeken snuffelen en vervolgens aan een activiteit meedoen. Dat maakt de bieb heel laagdrempelig. Ook is de inrichting is fijn: het is gezellig, omdat het een beetje rommelig is.

Buurttherapie

We moeten veel netwerken om bezoekers te trekken en te binden. Als mensen het gevoel hebben dan ze een relatie opbouwen, komen ze terug. Wat ook helpt is dat de luistergroep gratis is, je hoeft je niet aan te melden en het staat van tevoren niet vast waar het over gaat. Deelnemers bepalen ter plekke het gespreksonderwerp. Als je niet wil, hoeft je zelfs helemaal niets te zeggen. Dat maakt het voor mensen fijn om naar de Luistergroep te komen.

'Als mensen het gevoel hebben een relatie op te bouwen, komen ze terug'

De Luistergroep trekt mensen vanwege onze methodiek. Die heet 'integratieve buurttherapie'. Dit betekent dat iedereen welkom is om te praten, te luisteren en kwetsbaar te zijn in een veilige, ontspannen omgeving. Mensen worden door elkaars verhalen innerlijk geraakt en kunnen zo hun verdriet verwerken. Hierbij gaat het niet om de persoon, maar om wat diegene vertelt en hoe zijn of haar verhaal bij anderen resoneert. Luisteren is een actieve houding waarin er iets met mensen gebeurt. Mensen ontdekken dat ze niet alleen zijn, merken dat hun pijn door anderen wordt gedeeld en voelen dat hun ervaring legitiem is. Dat werkt helend, zonder dat dit een doel op zichzelf is. Bezoekers brengen hun persoonlijke ervaringen in het licht en voelen zich lichter als ze de deur uitgaan.

De Luistergroep past goed bij de doelstelling van de bibliotheek om maatschappelijke activiteiten te organiseren. We bieden bovendien iets aan waar bibliotheekmedewerkers niet veel voor hoeven te doen. Wel spelen zij een rol bij het binnenhalen en behouden van bezoekers, omdat ze zich in allerlei netwerken begeven.

Scharreltijd

Het is belangrijk dat bibliotheken hen voldoende 'scharreltijd' (vrijheid, rust) blijven gunnen. Bibliotheekmedewerkers moeten soms ook kunnen meedoen met activiteiten, zodat zij persoonlijk kunnen ervaren wat er gebeurt. Affiniteit krijgen met de kracht van het luisteren is nodig om onze Luistergroep onder de aandacht te brengen van mensen die daar baat bij hebben.'

Foto's: Shutterstock

DEEL 2

Reflecties

DE POLITIEK-PEDAGOGISCHE OPDRACHT VAN BIBLIOTHEKEN

Interview met professor Wijnand Mijnhardt, emeritus-hoogleraar cultuurgeschiedenis

‘De bibliotheek is een schakel in het herstel van samenleven’

Wijnand, als historicus en boekenliefhebber zul je de bibliotheek vast een warm hart toedragen. Wat betekenen boeken en bibliotheken voor je?

‘Als kind speelde ik weinig buiten. Ik was eerder een stille jongen die graag thuis was. Boeken waren voor mij een bron van vermaak én vorming. Omdat ik weinig geld had, was de bibliotheek mijn redding. Dat was toen een christelijke bibliotheek met een streng geselecteerd aanbod. Na verloop van tijd mocht ik, omdat ik er zo vaak kwam, ook buiten die selectie lezen. Toen ik eenmaal geld begon te verdienen, ben ik boeken gaan kopen. Dat werd bijna een verslaving. Ook nu nog, op mijn 75ste, koop ik boeken.’

Je bent als onderzoeker vooral geïnteresseerd in de achttiende eeuw. Welke rol speelden bibliotheken in die tijd?

‘In de achttiende eeuw werd het moderne republikeinse burgerschap uitgevonden. Dat

burgerschap steunde op twee pijlers: lectuur en sociabiliteit. Brochures, pamfletten en boeken leverden het discussiemateriaal waarmee je kon nadenken over de samenleving. Maar lectuur alleen maakte nog geen burger. Daarvoor was sociaal contact nodig: gesprekken over de inhoud van de lectuur, leren omgaan met andere opvattingen. Bibliotheken waren onmisbaar voor het stimuleren van dit burgerschapsideaal, maar stonden niet op zichzelf. Ze maakten deel uit van een netwerk van leesgezelschappen, genootschappen, zangverenigingen en andere sociale clubs waar mensen met elkaar spraken en discussieerden. De bibliotheek was één van de schakels in de 18de-eeuwse infrastructuur van vorming en samenleven.’

Hoe werd dat burgerschap destijds opgevat?

‘Burgerschap betekende morele verantwoordelijkheid nemen, eerst voor het gezin, daarna voor de samenleving als geheel.

‘Bibliotheken zijn plekken waar mensen elkaar ontmoeten en in gesprek gaan’

De mens werd in de achttiende eeuw niet primair als economisch of kapitalistisch, maar als moreel gezien. Dit idee stond centraal in de Bataafse grondwet van 1798. Goed burgerschap ging dus niet om het opleiden van mensen tot politicus of academicus, maar om het stimuleren van moreel bewustzijn en verantwoordelijkheid. De staat werd binnen deze context geacht zorg te dragen voor het economische, gezondheids- en opleidingswelzijn van burgers, ook al kon zij dat in de praktijk niet altijd waarmaken.’

Hoe was het idee van burgerschap door de tijd heen verbonden met bibliotheken?

‘Bibliotheken waren vanouds onderdeel van een sociaal netwerk waarin mensen samen lazen en discussieerden. De Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen speelde daarbij een sleutelrol. Zij wilde bibliotheken en onderwijs toegankelijk maken voor alle burgers: voor timmerlieden, boeren en winkelbedienden – niet alleen voor de elite. Naast een plek voor lectuur was de bibliotheek ook een knooppunt in een sociaal-cultureel netwerk dat mensen bijeenbracht en vormde. Naarmate het inkomen in de negentiende en twintigste eeuw toenam, konden meer mensen zelf boeken kopen, en werd die sociale functie van bibliotheken minder belangrijk. Dat geldt zeker vanaf de jaren zestig toen het hele verenigingsleven in Nederland begon af te brokkelen.’

Wat voor gevolgen heeft het loslaten van dit sociale bouwwerk voor de bibliotheek gehad?

‘Sinds de jaren zestig zijn talloze clubs en verenigingen verdwenen. De bibliotheek werd in veel dorpen vervangen door de bibliobus. In de jaren tachtig werd er een herwaardering van

bibliotheken zichtbaar, vanwege toenemende zorgen over ontlezing. Later kwamen hier zorgen over lage digitale geletterdheid bij. Maar ik vind het een misvatting om van bibliotheken te verwachten dat zij dit soort problemen kunnen oplossen.’

Bibliotheken spelen tegenwoordig een grote rol in het bestrijden van (digitale) laaggeletterdheid. Hoe kijk je daarnaar?

‘Dit streven is nobel, maar het is in feite symptoombestrijding. Het échte probleem ligt bij de overheid, die een te hoog abstractieniveau vraagt van haar burgers. De digitale overheid veronderstelt een hoge mate van geletterdheid, terwijl veel mensen dat niveau helemaal niet halen. Denk aan de belastingaangifte. Zelfs ik vind dat ingewikkeld, terwijl ik mezelf toch redelijk geletterd acht. De bibliotheek wordt nu deels gebruikt om deze, door de overheid zelf gecreëerde, problemen op te lossen. Dat is een pragmatische gedachte, maar je moet de kern van de zaak niet uit het oog verliezen. De bieb kan mensen helpen, ja, maar maatschappelijke problemen zijn te groot om allemaal op het bordje van de bibliotheek te leggen.

Bovendien moeten we accepteren dat niet iedereen alles kan. Een mens hoeft geen romans of Schopenhauer te lezen om een volwaardige burger te zijn. We moeten daarom af van het idee dat lezen de ultieme toegang is tot goed burgerschap. Burgerschap gaat primair om morele betrokkenheid. Je kunt een goed en waardevol mens zijn zonder veel te lezen. Tegelijk kan lezen wel een weg zijn naar het ontwikkelen van die morele betrokkenheid, via het gezin, de school, de vereniging en de bibliotheek.’

Wat zou je vandaag definiëren als goed burgerschap?

‘Een goede burger voelt zich verantwoordelijk voor zijn of haar naasten, allereerst voor het gezin, de buurt, de stad, en vandaaruit voor het grotere geheel. Dat noem ik een moreel samenlevingsbegrip. Dit is iets heel anders dan het dominante economische wereldbeeld waarin alles om winst en rendement draait en waarin de burger vooral een klantrelatie heeft met de overheid. Goed burgerschap begint altijd bij nabijheid. Daarom is het gezin ook zo cruciaal: daar kan worden geoefend in morele vorming. In de moderne samenleving heeft het klassieke gezinsideaal aan betekenis verloren, niet in de laatste plaats omdat zoveel gezinnen gebroken zijn.

Ook de vereniging heeft op het gebied van burgerschap aan betekenis ingeboet. Er zijn natuurlijk wel allerlei soorten verenigingen zoals sportclubs, maar deze hebben vaak een enkelvoudig doel en kunnen steeds moeilijker vrijwilligers vinden. Met het wegblijven van morele sociabiliteit binnen verenigingen en binnen gezinnen staan burgerschap en burgerschapsvorming ernstig onder druk. Dat heeft directe consequenties voor zowel de lokale als de landelijke en mondiale betrokkenheid. Zonder de lokale leerschool van oefenen in sociabiliteit, tolerantie, samenwerken en verantwoordelijkheid krijgen, kunnen mensen ook geen verantwoordelijkheid nemen voor problemen op grotere schaal.’

Hoe kunnen bibliotheken bijdragen aan het soort burgerschap dat je bepleit?

‘Bibliotheken zijn plekken waar mensen elkaar ontmoeten en in gesprek gaan. Ik zou beginnen

met het organiseren van leesgezelschappen. Voor het leesplezier, maar vooral om samen te praten over maatschappelijke thema's. Hoe organiseer je samenleven? Wat kunnen boeken ons daarover leren? Dat vraagt wel iets van de bibliotheek-medewerkers. Er zijn mensen nodig die geloven in deze missie, die jonge mensen bijeen kunnen brengen en morele discussies kunnen begeleiden. Het stimuleren van burgerschap is een politiek-pedagogische opdracht.’

Hoe zie je deze opdracht in de context van digitalisering en individualisering?

‘We worden steeds afhankelijker van digitale middelen, en daarmee verdwijnen sociale contacten. De ervaring van ‘samen’ – van het gesprek, het gedeelde moment – verdwijnt. Dat wordt ook wel de ‘*extinction of experience*’ genoemd. We moeten een nieuwe sociale infrastructuur bouwen om het samenleven te herstellen. Niet door oude verenigingsvormen te kopiëren, maar door nieuwe vormen te vinden. Bibliotheken kunnen daarin een schakel zijn. Zij zijn niet dé oplossing, maar wel een deel ervan.’

Tot slot: als je bibliotheken een route zou willen meegeven, wat zou je adviseren?

‘Organiseer gesprekken over boeken, over samenleving en over moraliteit. Herstel de sociabiliteit. Maak van de bibliotheek een plaats waar mensen samenkomen, nadenken, praten. Niet alleen lezen om te lezen, maar lezen als ingang naar samenleven. Dat is een taak die groter is dan de bibliotheek alleen, maar ze kan een belangrijk beginpunt zijn.’

‘We moeten af van het idee dat lezen de ultieme toegang is tot goed burgerschap’

DE BIBLIOTHEEK ALS NIEUWE MEENT

Interview met dr. Thijs Lijster, filosoof en publicist

‘Het delen van verhalen verruimt je perspectief’

Thijs, je schreef een kritisch boek over onze moderne cultuur. Je introduceert daarin het onheilspellende begrip ‘necrokapitalisme’. Wat bedoel je daarmee?

‘De term ‘necrokapitalisme’ is van de Italiaanse filosoof Franco Berardi. Hij muntte de term als provocatie om duidelijk te maken dat we in een systeem leven waarin winst belangrijker wordt geacht dan leven. Denk aan de financiële crisis van 2008: enorme bedragen gingen naar het redden van banken, terwijl er stevig werd bezuinigd op zorg, onderwijs en sociale voorzieningen. In mijn boek verbind ik dit met de coronacrisis. Ook daar zag je dat economische belangen vaak zwaarder wogen dan het redden van mensenlevens, bijvoorbeeld in het streven om winkels zo snel mogelijk te heropenen. Of neem de ongelijke verspreiding van vaccins op wereldschaal omdat patenten commerciële winst moesten garanderen. Het komt telkens neer op een keuze tussen leven en kapitaal-accumulatie. Steeds valt de keuze op het laatste.’

Necrokapitalisme leidt tot vervreemding, winnaars en verliezers, en ‘dolende consumenten’. Toch beschrijf je ook een diep verlangen naar gemeenschap. Hoe verklaar je die paradox?

‘Dat verlangen komt voort uit het feit dat het neoliberalisme niet alleen een economisch of politiek systeem is, maar ook een culturele ideologie. Margaret Thatcher zei ooit: “*The economy is only the instrument; the goal is to change the soul.*” En dat is ook gebeurd. We zijn gaan geloven in het beeld van het autonome, zelfvoorzienende individu. Onze levens zijn projecten geworden, waarin we constant in onszelf moeten investeren. Dat denken heeft het idee van gemeenschap ondermijnd. Sinds de jaren zestig ervoeren mensen het loslaten van knellende gemeenschappen als bevrijdend. Maar tijdens corona zagen we hoe afhankelijk we eigenlijk van elkaar zijn. De mythe van het autonome individu werd toen doorgeprikt.’

In je boek pleit je voor een herwaardering van 'meenten'. Wat zijn dat precies?

'De meent is een oud-Nederlands woord voor wat in het Engels *commons* heet. Historisch gezien ging het om gedeelde gronden, zoals bossen of heide, waar iedereen gebruik van kon maken. In de vroegmoderne tijd werden veel van die gronden onteigend en geprivatiseerd; een startpunt van het moderne kapitalisme. Het huidige neoliberalisme wordt beschouwd als een nieuwe vorm van toe-eigening, waardoor allerlei publieke voorzieningen worden vermarkt. De herwaardering van meenten kun je zien als tegenbeweging. Het zijn 'tussenruimten' tussen publiek en privé die mensen samen delen. Maar meenten zijn meer dan collectieve plekken. Ze staan ook voor een andere manier van organiseren en samenleven, waarin gedeeld eigenaarschap en zeggenschap centraal staan. Vandaag zie je nieuwe vormen van meenten in de vorm van bijvoorbeeld energiecoöperaties, gezamenlijke tuinen, voedselcollectieven of culturele projecten.'

Kun je de bibliotheek beschouwen als een moderne meent?

'Ja, maar met een nuance. Bibliotheken zijn plekken van ontmoeting, uitwisseling en iedereen mag er gebruik van maken. Dat past goed bij het idee van de meent. Toch zit er enige spanning in dit idee. Politiek-filosofisch wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen publieke (overheid) en private (markt) instellingen.

De *common* is, zoals gezegd, een derde, vaak onderbelichte categorie. Bibliotheken zijn autonome entiteiten die nauw verbonden zijn met lokale gemeenschappen. Tegelijk worden zij vanuit de overheid gefinancierd. De vraag is nu voor wie en door wie activiteiten worden georganiseerd. Meenten staan voor gemeenschappelijke besluitvorming en een horizontale manier van organiseren. Essentieel voor de bieb als moderne meent is dat ze niet alleen boekenuitleen, programmering, taalles en digitale ondersteuning biedt, maar dat mensen er ook zelf onderdeel van uitmaken.'

Wat betekent dat concreet voor bibliotheekorganisaties?

'Bibliotheken moeten hun maatschappelijke rol actief blijven vormgeven samen met hun gebruikers. Niet alleen als dienstverlener of cultuurinstelling, maar als ruimte waar mensen zelf initiatief kunnen nemen. Dat vraagt om professionals die willen samenwerken met groepen uit de samenleving. En met hen willen nadenken over hun programma en de collectie. Het betekent ook bereidheid om die ruimte te delen, om zeggenschap over te dragen, om ruimte te bieden voor stemmen die normaal niet gehoord worden. Laagdrempeligheid is belangrijk voor een gevoel van mede-eigenaarschap. Grote, professionele bibliotheekgebouwen zijn indrukwekkend, maar kunnen ook vervreemdend werken. Niet iedereen voelt zich welkom in zo'n imposant gebouw. Een gemeenschappelijke plek

'Bibliotheken moeten hun maatschappelijke rol actief blijven vormgeven'

‘In meenten leer je samen besluiten nemen’

moet misschien juist geen strak georganiseerde, formele ruimte zijn zoals een stadhuis of rechtszaal – het mag er best een beetje rommelig zijn. Kleinere, minder formele plekken in de wijk kunnen juist dat gevoel van gezamenlijk eigenaarschap bevorderen. Er zit dus een spanning tussen professionalisering en toegankelijkheid. Bibliotheken moeten die balans goed bewaken.’

Je verbindt meenten ook aan democratisch burgerschap. Hoe verhouden deze begrippen zich tot elkaar?

‘Democratie is idealiter niet iets dat zich beperkt tot één keer per vier jaar stemmen. In meenten leer je samen besluiten nemen, debatteren en met andersdenkenden omgaan. Meenten kunnen daarom oefenplaatsen zijn voor democratie. Maar meenten kunnen, als ze niet uitkijken, ook ruimtes worden van gelijkgestemden. Burgerschap draait om kunnen omgaan met verschil en van gedachten kunnen wisselen met mensen waar je het niet mee eens bent. Bibliotheken hebben de taak om door middel van gesprekken en debatten bij te dragen aan democratisch burgerschap. Een mooi voorbeeld is de ‘levende bibliotheek’ waar mensen bijzondere verhalen van anderen kunnen horen, en daarmee hun eigen perspectief verruimen. We moeten als samenleving die democratische spier blijven oefenen, anders raken andersdenkenden snel uit beeld.’

Kunnen bibliotheken in een seculiere samenleving bijdragen aan zin- of betekenisgeving?

‘Ja, dat kunnen ze zeker. In mijn boek spreek ik over ‘gemeenzin’. Dat is een zintuig om ‘het gemeenschappelijke’ te kunnen ervaren. Net

als tast- of reukzin moet je dit zintuig trainen. Bibliotheken zijn plekken waar mensen samen nadenken over het leven, zonder dat er een pasklaar antwoord wordt geboden. In plaats van ‘zin geven’ zou ik daarom liever willen spreken van ‘zin zoeken’. Niemand heeft het antwoord, maar in het gedeelde zoeken ontstaat juist betekenis. Dat is de kracht van de meent: van samenzijn zonder vooropgesteld verhaal. Bibliotheken spelen hierin een rol als ruimte voor reflectie, ontmoeting, zoeken en uiteindelijk gezamenlijke betekenisverlening.’

Je stelt dat meenten kwetsbaar zijn. Geldt dat ook voor bibliotheken?

‘In de geschiedenis zijn meenten vaak onteigend of geprivatiseerd. Dat gevaar bestaat ook voor bibliotheken, bijvoorbeeld als commerciële partijen binnen de bibliotheek de overhand zouden krijgen. De bibliotheek is kwetsbaar voor bezuinigingsrondes van de overheid. Een faciliterende rol van de overheid blijft essentieel. Dat betekent niet top-down willen vastleggen wat een bibliotheek moet doen, maar om voorwaarden te scheppen waaronder meenten kunnen bloeien. En dat betekent ook: investeren in decentrale vestigingen, in gemeenschapsvorming en in laagdrempeligheid.’

Tot slot: welke rol zie je voor bibliotheken in de toekomst?

‘Ik zie een rol voor de bibliotheek als nieuwe vorm van meent; een plek waar mensen samenkomen, eigenaarschap ervaren, verschillen overbruggen, democratie oefenen en betekenis zoeken. Dat vraagt om organisatievormen die uitnodigen tot participatie, om de erkenning dat cultuur, ontmoeting en kennis essentiële zaken zijn in het leven. Zoiets moet je ervaren, en dat kan in een plek als de bibliotheek.’

BIBLIOTHEKEN ALS OEFENPLAATSEN VOOR DEMOCRATIE

Interview met drs. Welmoed Vlieger, filosoof, publicist en spreker

‘Burgerschap draait om innerlijkheid’

Welmoed, in je columns en lezingen ben je kritisch over onze samenleving. Kun je jouw maatschappijkritiek nader toelichten?

‘We hebben in onze samenleving te maken met een gigantische keuzevrijheid. Dat leidt tot een sterke gerichtheid op het zelf. We moeten constant kiezen: wat wil ik wel, wat wil ik niet? Daardoor verschaalt de verbinding met anderen. Mensen zijn vooral bezig met hun eigen levensproject. Dat project moeten ze bovendien vormgeven binnen een prestatie maatschappij. De nadruk ligt op succesvol zijn, op ‘het maken’. Kijk maar op sociale media waar mensen alleen de positieve kant van zichzelf presenteren. De schaduwzijde van deze individualistische manier van leven is dat we onze vrijheid instrumentaliseren.’

Wat bedoel je daar precies mee?

‘Bij iedere keuze die we maken en de relaties die we daarvoor aangaan, ligt het zwaartepunt bij ons eigen bestaan. Hierdoor wordt onze

betrokkenheid bij de ander kleiner. Dat is zorgelijk in een democratische rechtsstaat waarin we het samen moeten doen. Tegenwoordig zien veel mensen zichzelf als autonome wezens en wordt de samenleving opgevat als een verzameling autonome individuen. De Canadese filosoof Charles Taylor laat in zijn werk zien dat deze atomistische visie op mens en maatschappij tekortschiet, omdat de werkelijkheid veel complexer in elkaar steekt. Die atomistische zienswijze draai je niet zomaar terug; het vraagt van ons dat we blijven nadenken over andere perspectieven en mogelijkheden om onze betrokkenheid bij elkaar te vergroten.’

Vrijheid moet niet instrumentalistisch worden, maar wat is vrijheid volgens jou dan wel? En welke rol speelt verantwoordelijkheid hierbij?

‘De invulling van onze vrijheid is geen willekeurige, individuele keuze. Het gaat om een existentiële keuze: de keuze om verantwoordelijkheid te

‘Bibliotheken zijn bij uitstek plekken om ontmoetingen te faciliteren’

nemen voor je eigen vrijheid. De vraag moet zijn: Hoe krijgt mijn vrijheid zin voor mijzelf én voor de ander? De geschiedenis laat zien dat mensen zich zelfs in oorlogsomstandigheden, dus met gevaar voor eigen leven, blijven inzetten voor hun medemensen. Zij hoeven dat niet te doen, maar nemen bewust een groot risico. Daarmee geven deze mensen uiting aan hun vrijheid in verantwoordelijkheid voor iemand anders.

Waarom zij dat doen? Ik denk dat dit te maken heeft met hoe mensen zijn gevormd, met hun morele bronnen. Naast filosofie, religie en kunst, komen die bronnen voort uit rolmodellen van bijvoorbeeld ouders. Gelukkig zijn er onder minder extreme omstandigheden ook nog steeds mensen die opstaan voor anderen, die zich inleven in afwijkende standpunten en mildheid tonen. Dat is binnen een democratie erg belangrijk. Er moet ruimte blijven voor tegenspraak, voor het bevragen van de dominante opinie. Daarvoor is moed nodig.’

Dit zou je kunnen zien als een vorm van burgerschap. Ook in de bibliotheekwereld wordt hier veel over gesproken. Hoe zou jij invulling aan het begrip burgerschap willen geven?

‘Voor mij zijn bij burgerschap kennis van juridische procedures of maatschappelijk participeren niet het allerbelangrijkste. Voor mij draait burgerschap in de kern om ‘innerlijkheid’: de ruimte waarin je eigen doorleefde opvattingen zich bevinden, je eigen geweten, je persoonlijke rafelranden ook. Het is een misverstand om deze innerlijkheid enkel op te vatten als een subjectieve binnenwereld. Het gaat juist om de verbinding tussen de binnen- en buitenwereld.’

Kun je het idee van ‘innerlijkheid’ nader toelichten?

‘Laat ik het illustreren met een uitspraak van de filosoof Martin Buber. Hij zegt: “Alle werkelijke leven is ontmoeting”. In zijn uitspraak staat een houding van openheid naar de ander centraal, zonder jezelf te verliezen. Dit veronderstelt een zekere mate van zelfreflectie, van distantie van waaruit de ander kan oplichten. Het gaat er niet om dat je slechts aanwezig bent voor de ander, maar dat je ook aanwezig bent voor jezelf. Bibliotheken zijn bij uitstek plekken om ontmoetingen te faciliteren en mensen kennis aan te reiken om zichzelf en daarmee de ander beter te leren begrijpen.’

Waarom is dit volgens jou relevant?

‘Wanneer onze innerlijkheid niet wordt gevoed, worden mensen gevoeliger voor externe invloeden en groepsdenken. Dat kan onze democratie verzwakken. Daarom pleit ik voor het cultiveren van innerlijkheid door scholing en vorming: filosofie, verhalen vertellen en burgerschapsonderwijs. Op die manier wordt ruimte gemaakt voor het voeren van een dialoog, het samen onderzoeken wat innerlijkheid betekent en wat de eigen morele wortels zijn. Deze dialoog draagt bij aan een democratisch ethos en geeft mensen oriëntatie en richting. Vooral jongeren raken snel uit het lood als ze van hun leven een succes willen maken, zonder duidelijk te weten waar zij vandaan komen. Daarom is het belangrijk dat mensen zichzelf leren kennen. Ze moeten zich niet laten beïnvloeden door de buitenwereld, maar van binnenuit open en weerbaar worden.’

Hoe zie jij de maatschappelijke betekenis van bibliotheken in de vorming en scholing waarover je spreekt?

‘Ik beschouw de bibliotheek als een plek van betekenisvolle bronnen: van kennis, verhalen en perspectieven die de geest voeden. Dat is heel waardevol, zowel voor het individu als voor de samenleving als geheel. Als kind nam ik stapels boeken en stripboeken mee. Nu gebeurt er veel meer in bibliotheken dan vroeger. Ik denk dat de bibliotheek een mooie plek is voor mensen om verbinding te maken, tolerantie te ontwikkelen en betekenis te vinden. In alle lagen van de samenleving sluimeren zingevingsvraagstukken, vaak stil en onuitgesproken. Bibliotheken kunnen hierop inspelen door ruimte te bieden aan deze zoektocht: door mensen uit te nodigen hun ervaringen te delen en deze vervolgens vanuit uiteenlopende vensters en bronnen te verhelderen en te verdiepen.’

Bibliotheken moeten hun boekencollectie dus niet verwaarlozen?

‘Boeken blijven inderdaad van grote waarde. Tegelijk gebeurt vorming ook door gesprekken, films en muziek. Bibliotheken zijn niet alleen huizen van boeken, maar van bronnen in het algemeen. Dat verbreedt de taakopvatting van bibliotheken. Die verbreding is cruciaal in een tijd waarin lezen niet voor iedereen vanzelfsprekend is.’

Wat zou je de bibliotheek willen meegeven?

‘Allereerst: blijf bronbewakers. Bibliotheken vormen geen decor van boeken, maar zijn ‘vormend kapitaal’ van ideeën en waarden. De bieb zit wat dat betreft op een enorme schat. En als tweede: wees een oefenplaats voor de democratie. Onze democratische rechtsstaat staat onder druk. Niet iedereen gelooft daar meer in. Het is cruciaal dat we mensen voeden met democratische waarden en deugden. Dat betekent dat je moet kunnen samenleven met andere meningen. Mensen kunnen dat oefenen door elkaar te ontmoeten, te praten en naar elkaar te luisteren.

Bibliotheken kunnen misschien nog wat creatiever worden in het zich richten op verschillende doelgroepen. Dat stelt hoge eisen aan medewerkers, alhoewel zij het niet allemaal zelf hoeven te doen. Het is belangrijk dat bibliotheken sociale netwerken ontwikkelen en onderhouden om creatieve mensen binnen te halen. En dat zij daarbij zorgen voor kruisbestuivingen van bronnen: boeken, films, kunst en dialoog. Je kunt vragen die over zin en betekenis gaan programmeren door ze te koppelen aan actuele maatschappelijke kwesties. Bibliotheken hebben een waanzinnige publieke waarde als plekken waar op een neutrale, open en geborgen manier aandacht aan vorming en zingeving wordt gegeven. Er zijn maar weinig plekken waar dit zo kan’.

*‘In alle lagen van de samenleving
sluimeren zingevingsvraagstukken’*

Tot besluit

De beschreven veelheid aan activiteiten laat zien wat er in de praktijk allemaal gebeurt in stedelijke en dorpse bibliotheken. Door onze negen 'vensters' op die activiteiten kregen we iets bijzonders in beeld. In tijden van onderling wantrouwen en polarisatie bieden bibliotheken ruimte voor gesprek, samen dingen ondernemen en elkaar beter leren kennen. Daarnaast zijn bibliotheken plekken van vertier, creativiteit en ontspanning in een wereld die vaak draait om zakelijkheid, doelgerichtheid en nut. In de bijeenkomsten die wij bezochten, gebeurden er telkens verrassende dingen: er werden mooie gedichten en verhalen geschreven, knutsels gemaakt, positief nieuws gebracht, verrassende inzichten gedeeld, gelachen en troost geboden. Bezoekers kunnen in de bibliotheek op adem komen.

Huiskamers van de stad

Door ons onderzoek heen speelde steeds de vraag hoe het door bibliotheken en de overheid zo gewenste democratisch burgerschap (actief meedoen aan de samenleving) er in de praktijk uitziet. Wat opvalt is dat bibliotheken laagdrempelige activiteiten in een huiselijke omgeving aanbieden. Ze worden ook wel 'de huiskamers van de stad' genoemd – en dat is te zien. Er is veel geïnvesteerd in een uitnodigende sfeer met planten, zitplekken, kleurige tapijten en mooie zaaltjes, te midden van planken vol boeken. Bibliotheken zijn plekken die uitnodigend zijn om langer te blijven, een kop koffie te drinken en een krantje te lezen. Bezoekers kunnen er vrijblijvend rondsnuffelen en verblijven. De drempel om deel te nemen aan georganiseerde activiteiten is eveneens laag, want ook dan hoeven mensen niets te zeggen als ze daar geen behoefte toe voelen. Verder moet de *funfactor* van bibliotheken worden genoemd. Naast soms moeilijke onderwerpen is er altijd plaats voor humor en gezelligheid, zoals werken met

ouderwetse typemachines in de schrijfworkshop en een hapje en drankje dat altijd klaarstaat.

De openheid en laagdrempeligheid van bibliotheken zorgen voor ontmoeting en verbinding tussen mensen die aan activiteiten meedoen. Zij komen er voor hun plezier, om iets te leren en te maken en om anderen te ontmoeten. Bovendien zorgt het open en laagdrempelige karakter ervoor dat bibliotheken een aantrekkelijke partner zijn om mee samen te werken. Bibliotheken trekken mensen en organisaties 'van buiten' aan voor het opzetten en uitvoeren van allerlei bijeenkomsten. De bijeenkomsten die wij bezochten werden regelmatig georganiseerd door vrijwilligers, kerkelijke diaconieën en stichtingen. Terwijl de bibliotheken zorgen voor een locatie en versnaperingen en de activiteit ter promotie op hun website zetten, doen de initiatiefnemers de rest.

Betekenisvolle momenten

Door ontmoeting en verbinding tussen mensen te faciliteren, raken bibliotheken aan lagen die meestal niet ter sprake komen in gesprekken en beleidsplannen over burgerschap. Een compliment nadat iemand een eigen verhaal heeft voorgedragen bij de schrijfworkshop in Ter Apel, een onverwachts boeiend gesprek met een vreemde, bemoediging en troost tijdens de luistergroep in Amsterdam-Noord; het zijn betekenisvolle momenten die eraan bijdragen dat mensen zich gezien en gehoord voelen. De initiatiefnemers van activiteiten spraken veelzeggend over een 'vonk' die overspringt of over de 'magie' van poëzie. Bibliotheken bieden dus niet alleen maar bronnen van betekenis in de vorm van boeken, maar zijn ook plekken waar door het meedoen aan maatschappelijke activiteiten spelenderwijs zin- en betekenisgeving worden gevoeld.

Om deze activiteiten te organiseren, kunnen bibliotheken niet zonder de gedrevenheid van (vrijwillige) medewerkers. Zij willen van toegevoegde waarde zijn voor hun stad, dorp, buurt en medemens. Hiermee zijn bibliotheken ook plekken van idealisme en verzet. Bezoekers kunnen er de waarde van fysieke ontmoetingen in een toenemende gedigitaliseerde wereld ervaren, eigen teksten schrijven die persoonlijker zijn dan wat AI genereert, dingen met de hand maken en nieuwsgierig tussen de boeken snuffelen om onverwacht iets nieuws op te steken. Tijdens de activiteiten, zoals in de Luistergroep en de Studiekring 50plus, gingen mensen met elkaar in gesprek die elkaar anders niet zo snel zouden ontmoeten. Daardoor ontstond er empathie, wederzijds vertrouwen en begrip. Dit toont aan dat de verharding, polarisatie en onverschilligheid in de samenleving het des te urgenter maken om ruimte te blijven creëren voor dit soort activiteiten.

Punten van zorg

In deze tijden waarin het geloof in democratische en maatschappelijke verbondenheid onder druk staat, vervullen bibliotheken een niet te onderschatten rol in het versterken van de samenleving en van burgerschap. Gelet op de recordaantallen bezoekers die bibliotheken trekken en de waaier aan activiteiten die zij ontplooiën, slaagt de sector hier goed in. Toch hebben we tijdens onze rondgang ook een aantal punten van zorg opgedaan. Die punten nodigen uit tot een kritisch gesprek over hoe de taak van de bibliotheek de komende jaren verder kan worden doordacht en uitgewerkt om haar huidige koers voort te zetten.

De bandbreedte van activiteiten die momenteel door bibliotheken wordt georganiseerd is zo groot, dat de vraag rijst wat zij eigenlijk *niet* doen.

Zit er een grens aan de veelheid van activiteiten die de bibliotheken organiseren? Daarnaast vinden allerhande maatschappelijke problemen hun weg naar de bibliotheek. Voorbeelden zijn personen met onbegrepen gedrag, overlastgevende jeugd of bezoekers die voor hen onwelgevallige passages uit boeken scheuren. Dat kan leiden tot spanningen en onveiligheid. Wat betekent dit voor het werkplezier van betaalde krachten en vrijwilligers? Hoe kunnen zij het beste met ingewikkelde situaties omgaan?

Bibliotheken weten zichzelf aantrekkelijk te presenteren. Ze beschikken over mooie websites met activiteitenkalenders, maar zorgt dat ervoor dat activiteiten voor iedereen bekend en toegankelijk zijn? Een aantal activiteiten die wij bezochten trok een kleine groep trouwe deelnemers die samen een mooie bijeenkomst hadden. Er werd door bezoekers of medewerkers dan soms verzucht dat de betreffende activiteit voor veel meer mensen interessant is. Hoewel bibliotheken graag alle doelgroepen in de samenleving willen verwelkomen, lukt dat niet altijd. Dit geldt in het bijzonder voor mensen met een beperkte taalvaardigheid, voor wie een bezoek aan de bibliotheek best spannend is. Mensen met een migratieachtergrond weten hun weg naar de bibliotheek dan weer wel te vinden, meestal om daar het Nederlands van een vrijwilliger te leren.

Hoge verwachtingen

De huidige heropleving van bibliotheken is inspirerend, hoopgevend en belangrijk voor het bevorderen van burgerschap, sociaal weefsel en democratische waarden. Juist daarom zou de overheid moeten bijdragen aan een bestendige en vitale bibliotheeksector, die van en voor de gemeenschap is. Vanaf 1 januari 2026 hebben gemeenten een wettelijk vastgelegde zorgplicht voor het openhouden van volwaardige filialen.

Burgerschap kent rijke dimensies van 'meedoen' en 'ergens bij horen'

Maar kunnen bibliotheken alle hoge verwachtingen die gepaard gaan met de wens om burgerschap te bevorderen wel waarmaken? Wat is daar allemaal voor nodig? En is het wel zo verstandig alle pijlen op de bibliotheek te richten? Bibliotheken zijn immers onderdeel van een groter netwerk van buurthuizen, musea, scholen, kinderdagverblijven, kinderboerderijen, kerken, clubs en verenigingen die gezamenlijk de democratische samenleving dragen. Hoe kan het samenspel binnen dit veld van maatschappelijke organisaties en burgers worden versterkt? Het zijn allemaal vragen die raken aan het wezen van bibliotheken en de functie die zij in de moderne samenleving vervullen.

Tegen deze achtergrond is het opvallend dat het begrip burgerschap zich bij bibliotheken doorgaans beperkt tot specifiek *digitaal* burgerschap: het ondersteunen van mensen om zelfstandig en weerbaar te zijn in een complexe informatie-samenleving. Bibliotheken zijn digitale steunpunten, bieden informatiepakketten aan en organiseren inspiratiedagen, workshops en trainingen. Dit is belangrijk, maar ons onderzoek laat zien dat burgerschap ook rijkere dimensies van 'meedoen', 'ergens bij horen', 'samenwerken' en 'met elkaar iets maken' kent die tot op heden onderbelicht zijn gebleven. Denk bijvoorbeeld terug aan de poëzieavond, het filosofisch café en de luistergroep die we bezochten. Hoe kunnen deze dimensies hun weg vinden in het beleid, de activiteiten en de communicatie van bibliotheken?

Bij het organiseren van activiteiten kunnen bibliotheken niet zonder het enthousiasme van betaalde en vrijwillige krachten. Vanuit individuele overtuigingen en een maatschappe-

lijke betrokkenheid organiseren zij allerlei publieksactiviteiten. Vrijwilligerswerk kan daarbij worden opgevat als een vorm van liefde voor de ander en de publieke zaak. Wat drijft deze mensen precies? Wat maakt het werken in de bibliotheek waardevol? En hoe vertaalt dit zich weer naar de bijdragen die bibliotheken aan burgerschap leveren? Om het gesprek over de toekomst van de bibliotheek goed te kunnen voeren, is het nodig om bij dit soort vragen stil te staan.

Grote verantwoordelijkheid

Bibliotheken zijn een van de laatst overgebleven publieke ontmoetingsplekken in de samenleving waar mensen van allerlei pluimage elkaar kunnen tegenkomen. Op die plekken moeten we zuinig zijn. Dit betekent keuzes maken in wat wel en niet te doen, en handreikingen bieden aan scholen, kerken, musea en andere maatschappelijke organisaties om samen het sociale weefsel te versterken. Bibliotheken hebben een grote verantwoordelijkheid in het vormgeven van burgerschap, het aanspreken van allerlei doelgroepen, het aantrekken en behouden van bevlogen (vrijwillige) medewerkers en het in gesprek blijven met de landelijke en lokale overheid over de financiële en organisatorische rondvoorwaarden die voor hun dagelijks functioneren noodzakelijk zijn.

Wij sluiten af met de hoop uit te spreken dat deze publicatie inspiratie en richting geeft om vanuit verschillende gezichtspunten – bestuurders, medewerkers, vrijwilligers, bezoekers, buurtbewoners en gemeentelijke functionarissen – de maatschappelijke rol van bibliotheken verder te doordenken en versterken.

Colofon

'Vensters op verbinding, de maatschappelijke betekenis van openbare bibliotheken'
is een uitgave van Socires.

Bij de totstandkoming van de inhoud hebben wij dankbaar geput uit gesprekken met bibliotheekmedewerkers en vrijwilligers en uit bezoeken aan activiteiten. Wij willen iedereen die tijd, energie en inspiratie met ons deelde heel hartelijk bedanken.

Auteurs

Ronald van Steden en David Oldenhof

Tekstredactie

Monique Steenstra

Vormgeving

Job de Vogel

Tekeningen

Joko Pratomo

Fotografie

Lilian van Rooij, met uitzondering van cover (Adobe Stock), pagina 22 en pagina 39 (Shutterstock).

Druk

Libertas-Pascal, Utrecht

Papier

Cover - voorBIJ papier, gemaakt met bermgras uit bijvriendelijke bermen
Binnenwerk - BalancePure, 100% gerecycled offset

ISBN 9789083609607

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd of gebruikt worden zonder toestemming. De uitgever en auteurs kunnen niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele schade die het gevolg is van enige fout in deze uitgave.

Wil je reageren op deze uitgave? Mail dan naar: socires@socires.nl

Openbare bibliotheken hebben zich getransformeerd van rustige boekenhuizen tot succesvolle publieke ruimtes vol kennis, cultuur en maatschappelijke activiteiten. Dit magazine maakt zichtbaar hoe bibliotheken ontmoeting en democratisch burgerschap bevorderen.

We laten mensen aan het woord over de bibliotheek als belangrijke plek in een veranderende samenleving en reflecteren op de verantwoordelijkheden, zorgen en kansen die daarbij horen. Voor enthousiaste werknemers, vrijwilligers, bestuurders, bezoekers en iedereen die de bibliotheek een warm hart toedraagt.